

DEUİFD XLIII / 2016, ss. 239-283.

**FIKHÎ İHTİLAFLARDA İSNADSIZ RİVAYETLERİN ROLÜ:
SÜBHÂNEKE DUASINDAKİ ‘VE CELLE SENÂÜKE’
ÖRNEĞİ**

Sabri ÇAP*

ÖZ

Sübhâneke duası, Hz. Peygamber’in namazda Fâtiha sûresinden evvel okuduğu dualardan olup Hanefiler ve Hanbelîler mezkûr duanın namazda okunmasını tercih etmişlerdir. Temel hadis kaynaklarında, Resûlullah’ın ve sahâbenin içinde ‘*ve celle senâüke*’ ifadesinin geçtiği şekliyle Sübhâneke duasını namazda okuduklarına dair birkaç rivayet varsa da bunların isnadsız olarak nakledildikleri görülmektedir. Bununla birlikte hadis eserlerinde Sübhâneke duasından başka, içinde bu ifadenin geçtiği iki farklı dua daha nakledilmektedir. Meşhur rivâyetlerde ‘*ve celle senâüke*’ ifadesinin Sübhâneke duasında yer almamış olması sebebiyle bu duanın mezkûr ifadeyle birlikte namazlarda okunup okunamayacağına dair tartışmalar Hanefî fıkıh kitaplarında yer almış, fakihler bu hususta birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ekseriyetin görüşü Sübhâneke duasının ‘*ve celle senâüke*’ ibaresi olmaksızın bütün namazlarda okunması yönündedir. Diğer taraftan normal namazlardan ziyade, bir duadan ibaret olduğundan cenaze namazlarında mezkûr duaya bu ifadenin eklenebileceği görüşü, bilhassa ilmihallerde ve uygulamada adeta bir zorunluluğa dönüşmüştür. Bu çalışmada söz konusu duanın temel hadis eserlerindeki keyfiyeti ile Hanefî fakihlerin namazlarda okunup okunmaması hakkındaki görüşleri, hadis ve fıkıh kaynakları dikkate alınarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Cenâze namazı, Sübhâneke, dua, hadis, fıkıh, meşhur rivâyet.

---

* Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi; sabricap@hotmail.com

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 03/06/2016

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 27/06/2016

THE ROLE OF NARRATIONS IN JUDICIAL DISPUTES WHICH DON'T
HAVE ANY ISNAD: THE CASE OF *WA JALLA THANĀUKE* IN
SUBĤĀNAKA PRAYER

ABSTRACT

“Subĥānaka” is one of the prayers (*duā*) of the Prophet recited by him before Sūrat al-Fātiĥah in his all prayers (*salāt*), and Ḥanafī and Ḥanbalī jurists preferred to be recited it in *ṣalāt* before Fātiĥa. In the basic hadith sources, there are a few narrations indicating that the Prophet and his Companions recited “this *duā*” including the expressing of “*wa jalla thanāuke*”, but these narrations were transmitted without any chain (*isnād*). However, *ḥadīth* books transmitted two different prayers apart from *Subĥānaka* which include the statement “*wa jalla thanāuke*”. According to the famous narrations about *Subĥānaka* prayer, it doesn't include “*wa jalla thanāuke*”, therefore it was discussed by Hanafi scholars and these discussions took place in their books whether it should be recited in *ṣalāt* along with “*wa jalla thanāuke*”, and jurists put forward different views. Nevertheless, the majority of jurists held the opinion that *Subĥānaka* must be recited with “*wa jalla thanāuka*” in all prayers. On the other hand, the view regarding this expression can be added in the funeral prayers, because the funeral prayer is just a prayer rather than *ṣalāt*. But this view turned into almost a necessity and application especially in catechism (*ilmihāl*) books. In this study, therefore we will study the situation of the mentioned *duā* in basic hadith books and the views of Ḥanafī jurists on whether it should be recited in the prayer, by considering the sources of *ḥadīth* and *fiqh*.

Keywords: Funeral prayer, Subĥānaka, Duā, Ḥadīth, Fiqh, Famous narration

GİRİŞ

Herhangi bir hüküm bildiren veya ibadetlerin uygulamaları hakkında bir açıklamada bulunan rivâyetlerde râvîlerin nakil esnasındaki tasarrufları, râvîlere dayanan eksik veya ziyade lâfızlar, mâna ile rivâyet gibi durumlar, fakihlerin birbirinden farklı icihadlarına yol açmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bizzat kendisinin farklı uygulamaları da ibadetlerin tatbikinde mezhepler arasında farklı icihadların sebeplerinden biridir. Her bir sahâbî, Hz. Peygamber'den hangi uygulamaya şahit olmuşsa onu hayatı boyunca tatbik etmeye çalışmış ve etrafındaki insanlara da bunu Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) uygulaması olarak öğretmiştir. Fikhî mezhepler bazı farklılıklarla beraber sahâbe kavlini veya uygulamalarını fikhî

hükümlerin kaynaklarından biri olarak kabul etmiştir. Bir rivâyetin sıhhati hususundaki ihtilaflar ve râvînin adalet ve zapt durumu da rivayetler hakkındafarklı hükümler verilmesine neden olmuştur. Diğer taraftan bir kısım fikhî uygulamalar ilk devirlerden itibaren teamül olarak devam ederken, bunların kaynağı durumundaki rivâyetler sonraki dönemlere isnadlarıyla birlikte nakledilmemiş olabilmektedir.

Fakihler bir hadisten farklı hükümler çıkarmakla birlikte bazen de sonraki dönemlerde sağlam bir rivâyete dayanmayan bazı uygulamalar halk arasında revaç bulmakta vevazgeçilmez bir hükme dönüşebilmektedir. Bazen de bir mezhep içinde her hangi bir konu hakkında farklı görüşler mevcutken bunlardan biri yaygınlık kazanmakta ve diğerleri gözardı edilebilmektedir. Benzer bir durum Hanefî mezhebinde bütün namazlarda iftitah tekbirinden sonra okunması gereken Sübhâneke duasının, cenâze namazında *'ve celle senâüke'* ifadesiyle birlikte söylenmesi hakkında söz konusudur. Erken dönem Hanefî fıkıh kaynaklarının aksine bilhassa ilmihallerde ve son dönem fıkıh kaynaklarında bu ifadenin sadece cenâze namazında ve mutlaka okunması gerektiğine dair değerlendirmeler görülmektedir. Yine cenâze namazı öncesinde insanlara namazın kılınışı tarif edilirken Sübhâneke'nin ısrarla *'ve celle senâüke'* ile birlikte okunması hatırlatılmaktadır. Biz bu ifadenin temel hadis eserlerindeki durumunu ve Hanefî fakihlerin bu ifadenin namazlarda okunup okunmaması hakkındaki görüşlerini fıkıh kaynaklarını dikkate alarak değerlendirmek istiyoruz. Bütün namazlarda Sübhâneke duası mezkûr ifade ile birlikte okunabilir mi? veya cenâze namazında Sübhâneke'yibu ifade ile beraber okumak ne derecede zorunludur? Hadis kaynakları ve Hanefî fıkıh eserleri dikkate alındığında bu hususta nasıl bir sonuca ulaşılabilir? Bu soruların cevabını bulmak için önce Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) namaza başlarken okuduğu duaları nakleden hadis eserlerini ve cenâze namazında Sübhâneke duasının okunmasıyla ilgili görüşlerin yer aldığı fıkıh kitaplarını gözden geçirmeye çalışacağız.

1. Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) Namaza Başlarken Okuduğu Dualar

Rivâyetler dikkate alındığında, Hz. Peygamber'in farz veya nâfile namazlarda iftitah tekbirinden sonra birbirinden farklı dualar okuduğu görülmektedir. Bu farklılık Resûlullah'ın (s.a.v.) bilhassa gece namazlarında okuduğu dualarda yoğunlaşmaktadır. Bunlardan bazılarının

Hız. Peygamber (s.a.v.) tarafından daha çok tekrarlandığı anlaşılmaktadır. Sahâbeden her birihayatları boyunca Resûl-i Ekrem'den (s.a.v.) duydukları veya öğrendikleri duaları okumuşlar ve sonraki nesillere aktarmışlardır. Bunun bir sonucu olarak sahâbeden muhtelif iftitah duaları nakledilmiştir. Fıkıhî mezhepler ise merfû veya mevkuf olarak nakledilen bu dualardan birini esas almışlardır.

Hız. Âişe (ö. 58/677) ve Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693) başta olmak üzere bazı sahâbiler Hız. Peygamber'in (s.a.v.) namaza başlarken Sübhâneke duasını okuduğunu rivâyet etmişlerdir. Hız. Âişe'nin rivâyetine göre "Resûlüllah (s.a.v.) namaza başladığında 'Sübhâneke Allâhümme vebihamdike vetebârikesmüke veteâlâ ceddüke velâ ilâhe ğayruk' derdi."¹ Resûlüllah'ın (s.a.v.) namaza başlarken Sübhâneke okuduğunu nakleden diğere bir rivâyet ise Ebû Saîd el-Hudrî'ye aittir.² Ancak bu rivâyetlerin bir kısmında Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) Sübhâneke'yi gece namazlarında okuduğu belirtilmektedir. Namaza başlayınca Sübhâneke okunmasıyla ilgili uygulama bazı sahâbeden mevkûf olarak da rivâyet edilmektedir.³ Tirmizî

¹ Ebû Dâvûd, "Salât", 119; Tirmizî, "Ebvâbü's-Salât", 65; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 1; Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah b. Muhammed en-Nisâburî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-sabîhain* (I-IV), thk.: Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1411/1990, I, 235; Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed (ö. 385/995), *es-Sünen* (I-IV), thk.: Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz., I, 299; Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdi el-Hacri el-Mısri (ö. 321/933), *Şerhu Ma'âni'l-âsâr* (I-V), thk.: Muhammed Zehrâ en-Neccar, Muhammed Seyyid Câdülhak, Âlemü'l-kütüb, I. Baskı, 1414/1994, I, 198, No: 1173.

² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* (I-XVI), thk.: Muhammed b. Abdullah el-Cum'a ve Muhammed b. İbrahim el-Lahyerân, Mektebetü'r-rüşd Nâşirün, I. Baskı, 1425/2004, II, 58, No: 2413; Tirmizî, "Ebvâbü's-Salât", 65; Ebû Dâvûd, "Salât", 119; Nesâî, "İftitah", 18; Dârimî, "Salât", 33; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 1; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, (ö. 241/855), *el-Müsned* (I-VI), el-Mektebü'l-İslâmî, 5. Baskı, Beyrut 1405/1985, III, 50; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ* (I-XI), thk.: Muhammed Abdülkadir Atâ, Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, III. Baskı, Beyrut 1424/2003, II, 52, No: 2349; Tahâvî, *Şerhu Ma'âni'l-âsâr*, I, 198, No: 1171.

³ Bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 54-55, 57, 58, No: 2399-2402, 2406, 2407, 2412, 2416; Müslim, "Salât", 52; Dârekutnî, *es-Sünen*, I, 299-301; Beyhakî, *es-Sünen*, II, 52, No: 2350 (Hız. Ömer'den); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 55, No: 2405 (Hız. Ebû

(ö. 279/892) bu hususta Hz. Ali(ö. 40/660), Âişe, İbn Mes'ûd(ö. 32/652), Câbir(ö. 78/697), Cübeyr b. Mut'im(ö. 59/678) ve İbn Ömer'den (ö. 73/692) de rivâyetler olduğunu belirtir. Ona göre Ebû Saîd el-Hudrî rivâyeti bu konuda en meşhur olanıdır.⁴

Sübhâneke duası, Resûl-i Ekrem (s.a.v.) ve bazı sahâbenin namaza başlarken okudukları bir dua olarak rivâyet edildiği gibi, İbn Mes'ûd'dan nakledilen diğer bir hadiste bu duanın Allah'a en sevimli gelen söz olduğu belirtilmektedir. Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah'a en sevimli söz kulun 'Sübhâneke Allâhümme vebihamdüke vetebârikesmüke veteâlâ ceddüke velâ ilâbe ğayruk' demesidir. Allah'ın en çok gazaplandığı söz de bir kişinin diğer birine 'Allah'tan kork' demesi, onun da cevap olarak 'sen kendine bak' demesidir.”⁵ Hadiste namazda Sübhâneke okumanın faziletinden mi yoksa herhangi bir dua olarak bunun faziletinden mi bahsedildiği açık değildir.

Hz. Ali'den rivâyet edilen diğer bir hadis Resûl-i Ekrem'in(s.a.v.) namaza başlarken başka bir dua daha okuduğunu bildirmektedir. Bu rivâyete göre “Resûlüllah (s.a.v.) namaza başlarken tekbir alır ve 'veccebtü vecbiye lillezâ...' duasını okurdu.”⁶ Hz. Peygamber'in (s.a.v) namaza başlarken

Bekir'den); Dârekutnî, *es-Sünen*, I, 302 (Hz. Osman'dan); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 55, No: 2409 (İbn Mes'ûd).

⁴ Tirmizî, “Ebvâbü's-Salât”, 65. Tirmizî Abdullah b. Mübârek'ten tesbih namazında Sübhâneke okunmasıyla ilgili bir rivâyete daha yer verir (Tirmizî, “Vitr”, 19). İbn Ebî Şeybe Dahhâk'tan maktû bir rivâyete daha yer verir (*Musannef*, II, 58, No: 2414).

⁵ Bkz. Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (I-X), thk.: Hasan Abdülmun'im Çelebi, Müessesetü'r-risâle, I. Baskı, Beyrut 1421/2001, IX, 313-314, No: 10619, 10620, 10622 (son iki rivâyet mevkûftur ve bazı mevkûf rivâyetlerde 'ehabbe'l-keâm' kısmı sonda yer almaktadır); Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Ali (ö. 303/915), *Ameli'l-yem ve'l-leyl*, thk.: Fârûk Hammâde, Müessesetü'r-risâle, 2. Baskı, Beyrut 1406, I, 488-489, No: 849, 852 (ikinci rivâyet mevkûftur); Dabbî, Fudayl b. Gazvân (ö. 195/810), *ed-Duâ*, thk.: Abdülaziz b. Süleyman, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1419/1999, s. 285 (mevkûf). İbn Ebî Şeybe ise İbn Mes'ûd'dan mevkûf olarak hadisin sadece ilk kısmını nakleder. Bkz. *Musannef*, II, 58, No: 2415.

⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 57, No: 2411; Müslim, “Salâtü'l-müsâfirîn”, 201, 202; Ebû Dâvûd, “Salât”, 118; Nesâî, “İftitâh”, 17; İbn Mâce, “Cemâat”, 61; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 69 (Ebû Saîd el-Hudrî'den). Elbânî Hz. Peygamber'in bu duayı farz ve nâfilelerde okuduğunu söylemektedir. Bkz. Elbânî, Muhammed Nâsruddîn,

sıklıkla okuduğu dualardan biri de Ebû Hüreyre'nin (ö. 58/678) naklettiği '*Allâhümme bâid beynî ve beyne hatâyâye...*' duasıdır. Ebû Hüreyre şöyle demektedir: "Resûlüllah (s.a.v.) iftitah tekbirini aldığı anda tekbir ile kıraat arasında sükkût ederdî. Dedim ki: anam-babam sana feda olsun yâ Resûlellah! Tekbir ve kıraat arasında sükkût ettiğini görüyorum. Bu esnada ne dediğini bana söyler misin? Resûlüllah (s.a.v.): '*Allâhümme bâid beynî ve beyne...*' diyor dedi."⁷ Resûl-i Ekrem (s.a.v.) namaza başlarken bunlardan başka dualar da okumuştur.⁸ Bunların büyük bir kısmı ise bilhassa gece namazlarındadır. Resûlüllah'ın (s.a.v.) namaza iftitah tekbirinden sonra doğrudan Fâtîha sûresi ile başladığı rivâyetleri de güvenilir kaynaklarda yer almaktadır.⁹

Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) namaza başlarken okuduğu dualarla ilgili zikredilen rivâyetlerden hareketle dört mezhebin namaza başladıktan sonra okunacak dua hakkındaki görüşleri kısaca şöyle oluşmuştur: Hanefîler¹⁰ ve Hanbelîler¹¹ istiftah duası olarak Hz. Peygamber'in namaza

---

Sıfatı salâti'n-nebî mine't-tekbîr ile't-teslîm ke enneke terâhâ, el-Mektebû'l-Meârif, X. Baskı, Riyâd, tsz, s. 93.

- ⁷ Buhârî, "Ezân", 89; Müslim, "Mesâcid", 147; Ebû Dâvûd, "Salât", 121; Nesâî, "Tahâret", 48; "İftitâh", 15; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 1; Dârimî, "Salât", 37; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 231, 495. Elbânî, Resûl-i Ekrem'in bu duayı farz namazlarda okuduğunu belirtmektedir. Bkz. *Sıfatü Salâti'n-nebî*, s. 91.
- ⁸ Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) namaza başlarken okuduğu diğer bazı dualar için bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 56, No: 2408, 2409; Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn", 200; Ebû Dâvûd, "Salât", 118; Nesâî, "İftitâh", 16; İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 2. Elbânî, Resûlüllah'ın namazı hakkındaki eserinde 'Kıraate Başlarken Okunan Dualar' başlığı altında 12 farklı dua zikretmektedir. Bkz. Elbânî, *Sıfatü salâti'n-nebî*, s. 91-95.
- ⁹ "Resûlüllah (s.a.v.) namaza tekbir ile başlar ve kıraate de Fâtîha sûresi ile başlardı." Buhârî, "Ezân", 89; Müslim, "Salât", 52, 240; Ebû Dâvûd, "Salât", 121, 122; Nesâî, "İftitâh", 20; İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 31.
- ¹⁰ Bkz. Şeybanî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen b. Ferkad, (ö. 189/805), *Kitabü'l-Âsâr* (I-II), thk.: Ahmed İsa el-Mu'sarâvî, Darus-Selam, I. Baskı, Kahire 1427/2006, I, 141; *el-Asl=el-Mebsût* (I-V), thk.: Ebû'l-Vefâ el-Efgânî, Âlemü'l-kütüb, I. Baskı, Beyrut 1410/1990, I, 28-29; Kâsânî, Alâaddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Hanefî (ö. 587/1191), *Bedâi'u's-sânâi' fî tertîbi's-serâi'* (I-X), thk.: Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, II. Baskı, Beyrut 1424/2003, II, 30.
- ¹¹ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Mesâil*, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel rivayeti, thk.: Züheyr eş-Şâviş, Mektebetü'l-islâmî, I. Baskı, Beyrut, 1401/1981, s. 75; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme (ö.

Sübhâneke ile başladığını bildiren rivâyetleri ve Hz. Ömer'in uygulamasını esas alarak 'Sübhâneke' duasını tercih etmişlerdir. Mâlikîler ise Resûlüllah, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in namaza Fâtiha sûresi ile başladığı rivâyeti esas alarak herhangi bir dua okunmasını mekruh kabul etmişler, namaza doğrudan Fâtiha sûresi ile başlanmasını kabul etmişlerdir.¹² Şâfiîlerin tercih ettiği dua ise Hz. Ali'nin naklettiği 'vecebtü vechiye lillezâ...' duasıdır.¹³

2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Cenâze Namazında Okuduğu Dualar

Kütüb-i Sitte gibi temel hadis kaynakları dikkate alındığında bize Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) kıldığı veya kıldırıldığı az sayıdaki cenâze namazı hakkında bilgi ulaşılmıştır. Hadislerde daha ziyade Resûlüllah'ın (s.a.v.) her bir tekbirden sonra okuduğu duaların ayrıntılı nakli yerine sadece üçüncü tekbirden sonra okunan duaların yer aldığı görülmektedir. Hemen hemen bütün musannef, câmi ve sünen türü hadis eserlerinin ana bölümlerinden biri de *Kitâbü'l-cenâiz*'dir. Ancak Dârimî'nin (ö. 255/869) Sünen'i dışındaki pek çok temel hadis kaynaklarında yer alan bu bölümde, musanniflerincenâze namazında okunacak dualarla ilgili çok az sayıda rivayete yer verdikleri görülmektedir. Meselâ, Kütüb-i Sitte dikkate alındığında; *Kitâbü'l-cenâiz*'de 98 bâbta 160'a yakın hadise yer veren Buhârî (ö. 256/869), cenâze namazındaki kıraate sadece bir bâb ayırmış (66.bâb, *bâbü Kiraati Fâtihati'l-kitâb ale'l-cenâzeti*) ve bu bâbta İbn Abbas'tan bir rivâyette bulunmuştur. Bu rivâyete göre Talha b. Abdullah b. Avf der ki: "İbn Abbas'ın arkasında kaldığım bir cenâze namazında oFâtiha sûresini okudu ve 'bunun sünnet olduğunu bilesiniz diye yaptım' dedi."¹⁴ Buhârî bu bölümde cenâze namazının kılınışı ile ilgili başka bir hadis zikretmemiştir.

620/1223), *el-Muğni* (I-XV), thk.: Abdullah b. Abdülmuhsin, Abdülfettah Muhammed, Dâru âlemi'l-kütüb, III. Baskı, Riyad 1417/1997, II, 141.

¹² Bkz. Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (I-IV), Sahnûn b. Said et-Tenûhî rivayeti, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1415/1994, I, 262-263; Karafî, Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim (ö. 684/1285), *eş-Zehîra* (I-XIV), thk.: Muhammed el-Haccî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994, II, 176-177.

¹³ Bkz. Şâfiî, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (ö. 204/820), *el-Ümm* (I-XI), thk.: Rıfat Fevzi Abdülmuttalib, Dâru'l-vefâ, I. Baskı, 1422/2001, II, 240-241.

¹⁴ Buhârî, "Cenâiz", 66.

Müslim (ö. 261/875) ise *Kitâbü'l-cenâiz*'de 107 hadise yer verir. O da cenâze namazında okunacak dualarla ilgili sadece Avf b. Mâlik'ten (ö. 73/692): "Resûlüllah bir cenâze namazı kaldı ve onun duasını ezberledim. Şöyle diyordu: *Allâbümmağfir lehû verhambü ve âfihû...*" râvî der ki: *namazı kılınan kişi yerine kendimin olmasını temennî ettim.*"¹⁵ Bu, üçüncütekbirden sonra okunan dualardan biridir. Fâtıhasûresinin okunması ile ilgili bir rivâyete yer vermeyen Müslim, cenâze namazındaki tekbirlerin sayısının dört olduğu ile ilgili ise iki farklı olay hakkında yedi rivâyete yer verir.¹⁶ Müslim gibi diğer hadis kaynaklarında da cenâze namazında okunacak dualardan çok cenâze namazının tekbir sayıları hakkında rivâyetlerin olduğu görülmektedir.

Ebû Dâvûd(ö. 275/888) *Kitâbü'l-cenâiz*'de 152 hadis nakleder. O Abdullah b. Avf'tan İbn Abbas'ın cenâze namazında Fâtıhasûresini okuduğunu ve bunun sünnet olduğunu söylediğini,¹⁷ Ebû Hüreyre'den ise Resûlüllah'ın '*Allâbümmme ente Rabbühâ ve ente halaktehâ...*' duasını¹⁸ ve '*Allabümmağfir libayyinâ ve meyyitinâ...*' duasını okuduğuna dair iki hadisi nakletmektedir.¹⁹ Ebû Dâvûd ayrıca Vâsile b. el-Eska'dan(ö. 83/702) "*Resûlüllah'ın bir cenâze namazında 'Allâbümmme inne fülâne'bne fülânin fî zîmmetike fekahî fitnete'l-kabri...*' duasını okuduğunu nakleder.²⁰ Ancak bu rivâyetlerde duanın kaçınıcı tekbirden sonra olduğuna dair bir açıklama yoktur.

Kitâbü'l-cenâiz'de 114 hadis nakleden Tirmizî(ö. 279/892), Ebû Hüreyre ve Vâlidü Ebî İbrahim el-Eşhelî vasıtasıyla Resûlüllah'tan '*Allabümmağfir libayyinâ...*' duasını,²¹ Avf b. Mâlik'ten merfû olarak '*Allâbümmağfir lehû verhambü...*' duasını²² ve İbn Abbas'tan Resûlüllah'ın

¹⁵ Müslim, "Cenâiz", 85, 86. Ayrıca bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 480, No: 11461.

¹⁶ Bkz. Müslim, "Cenâiz", 62-68.

¹⁷ Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 55.

¹⁸ Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 56.

¹⁹ Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 56.

²⁰ Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 56.

²¹ Tirmizî, "Cenâiz", 38.

²² Tirmizî, "Cenâiz", 38.

cenâze namazında Fâtiha sûresini okuduğunu nakleder.²³ Tirmizî, bazı sahâbenin ve diğerlerinin ilk tekbirden sonra cenâze namazında Fâtihasûresinin okunmasını kabul ettiklerini, Şâfi(ö. 204/819), İbn Hanbel(ö. 241/855) ve İshâk'ın (ö. 238/852) görüşünün de bu yönde olduğunu söyler. Diğer bazı ehl-i ilme göre ise cenâze namazında kıraat (Kur'an okuma) yoktur. Cenâze namazı Allah'a senâ, Peygamber'e salavât ve meyyite duadır. Bu Sevrî(ö. 161/777) ve diğer bazı Kûfelilerin de görüşüdür.²⁴

Cenâze ile ilgili en geniş bölüme yer verenlerden birinin de Nesâî(ö. 303/915) olduğunu söyleyebiliriz. O *Kitâbü'l-cenâiz*'de 121 bâbta 270 hadis rivâyet etmiştir. Nesâî, Avf b. Mâlik'ten merfû olarak "*Allahümmeğfir lehu verbambü...*" hadisini (iki rivâyet), Vâlidü Ebî İbrahim'den merfû olarak "*Allahümmeğfir libayyinâ ve meyyitinâ...*" duasını, İbn Abbas'tan mevkûf olarak Fâtiha sûresini okuduğunu (üç rivâyet) ve Ebû Ümâme'den (ö. 86/706) cenâze namazında sünnet olanın ilk tekbirden sonra Fâtiha sûresinin okunması olduğunu nakleder.²⁵ Ebû Ümâme rivâyetinde Fâtiha sûresinin ilk tekbirden sonra okunmasının sünnet olduğu belirtilirken, diğerlerinde duanın hangi tekbirden sonra okunduğu tasrih edilmemiştir.

İbn Mâce (ö. 273/886) ise *Kitâbü'l-cenâiz*'de 205 hadise yer verir. O, İbn Abbas'tan Resûlullah'ın cenâze namazında Fâtiha sûresini okuduğunu²⁶, EbûHüreyre'den merfû olarak '*Allâhümmeğfir libayyinâ...*' duasını²⁷, Vâsile b. el-Eska'dan merfû olarak '*Allâhümme inne fülâne'bne fülânin...*' duasını²⁸ ve Avf b. Mâlik'tenmerfû olarak '*Allâhümme salli aleyhi vağfir...*'duasını nakleder.²⁹ Bu rivâyetlerde de duanın hangi tekbirden sonra okunduğu açıklanmamıştır.

²³ Tirmizî, "Cenâiz", 39 (iki rivâyet vardır ve ikincisi mevkûftur).

²⁴ Tirmizî, "Cenâiz", 39.

²⁵ Nesâî, "Cenâiz", 77.

²⁶ İbn Mâce, "Cenâiz", 22. İbn Mâce Ümmü Şerîk'ten de Resûlullah'ın cenâze namazında Fâtiha sûresini okumayı emrettiğini rivâyet eder (İbn Mâce, "Cenâiz", 22).

²⁷ İbn Mâce, "Cenâiz", 23.

²⁸ İbn Mâce, "Cenâiz", 23.

²⁹ İbn Mâce, "Cenâiz", 23.

İmam Mâlik'in(ö. 179/795) *Kitâbü'l-cenâiz*'de 16 bâbta 56 hadise yer verdiği Muvatta'ında Resûl-i Ekrem'den nakledilen bir dua yer almaz. O sadece Ebû Hüreyre'den mevkûf olarak Ebû Saîd el-Makburî'nin kendisine cenâze namazını nasıl kıldığını sorması üzerine "*cenâze konulunca tekbir aldım, Allah'a hamd ettim, Resûlüne salavât getirdim sonra da 'Allâbümmenne innelhû abdüke ve'bnü abdike ...' şeklinde dua ettim*" dediğini rivâyet eder.³⁰

Kütüb-i Sitte'den sonra tasnif edilmiş olan bazı eserlerde ise Resûlüllah'ın cenâze namazının her bir tekbirinden sonra okuduğu dualarla ilgili daha ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Hâkim (ö. 405/1014) ve Beyhakî(ö. 458/1066)Câbir b. Abdullah'tan Resûlüllah'ın (s.a.v.) cenâze namazında dört tekbir aldığı ve ilk tekbirden sonra Fatıha sûresini okuduğunu rivâyet etmektedir.³¹ Taberânî'nin(ö. 360/971) İbn Abbas'tan bir rivayetüne göre ise Resûlüllah (s.a.v.) Câbir b. Atîk veya Sehl b. Atîk'in cenâze namazında ilk tekbirden sonra Fâtıha sûresini, ikinci tekbirden sonra kendisine ve diğer peygamberlere salavât okumuş, üçüncü tekbirden sonra ölüye, dördüncü tekbirden sonra ise bütün mü'minlere dua etmiştir.³²

Elbânî, Resûl-i Ekrem'den cenâze namazında okuduğu nakledilen ve Avf b. Mâlik, Ebû Hüreyre, Vâsile b. el-Eska' ve Yezîd b. Rukâne el-Muttalib vasıtasıyla rivâyet edilen dört dua tespit edebildiğini

³⁰ Muvatta', "Cenâiz", 17 (Rivâyet için ayrıca bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 486, No: 11485. Bu rivâyette Ebû Hüreyre'nin üçüncü tekbirden sonra okuduğu dua farklıdır). Mâlik, Saîd b. el-Müseyyeb'ten de Ebû Hüreyre'nin bir çocuk cenâzesinde "*Allâbümmenne e'izhü min azâbi'l-kabr*" dediğini (Muvatta', "Cenâiz", 18), ayrıca Nâfi'den İbn Ömer'in cenâze namazında Kur'an'dan bir şey okumadığını da rivâyet eder. (Muvatta', "Cenâiz", 19). Mâlik'in toplam üç rivâyeti vardır. Rivâyet için ayrıca bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 486, No: 11485 (Burada Ebû Hüreyre'nin üçüncü tekbirden sonra okuduğu dua farklıdır).

³¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 358; Beyhakî, *es-Sünen*, IV, 63-64, No: 6958. Bu rivâyette diğer tekbirlerden sonra hangi duaların okunduğu belirtilmemiştir

³² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ersat* (I-X), thk.: Tarık b. İvazullah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Dâru'l-harameyn, Kahire, tsz, V, 83, No: 47; *Kitâbü'd-duâ* (I-III), thk.: Muhammed Saîd b. Muhammed Hasan el-Buhârî, Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1407/1987, s. 359, No: 1191; Heysemî, Nûreddîn Ali b. Ebî Bekr (ö. 807/1404), *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id* (I-X), Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1408/1988, III, 32-33. Heysemî bu rivâyetin zaif olduğunu söylemiştir.

söylemektedir.³³ Buna Fâtiha sûresi ile ilgili rivâyeti de ekleyebiliriz. Sonuç olarak rivâyetler dikkate alındığında Resûl-i Ekrem'in cenâze namazında her bir tekbirden sonra okuduğu dualar hakkında açık bilgiler yer almamakta, genel olarak üçüncü tekbirden sonra okuduğu farklı dualara yer verilmektedir. Taberânî'nin İbn Abbas'tan naklettiği ayrıntılı rivâyet ise sahih kabul edilmemiştir.

3. Sahâbe ve Tâbiînin Cenâze Namazında Okuduğu Dualar

Kütüb-i Sitte öncesi hadis kaynakları dikkate alındığında cenâze namazının kılınışı hakkında sahâbe ve tâbiînden nakledilen bazı uygulamalar da görülmektedir. Bilhassa Abdürrezzâk(ö. 211/826) ve İbn Ebî Şeybe'nin(ö. 235/849) *Musannef*'lerinde cenâze namazında okunan dualar hakkında daha ayrıntılı bilgi mevcuttur. Sonraki devir eserlerde cenâze namazında okunan dualar hakkında sadece üçüncü tekbirden sonra okunan muhtelif dualara yer verilirken daha erken döneme ait olan mezkûr eserlerde birinci ve ikinci tekbirden sonraki dualar hakkında da bilgi bulunmaktadır. Bu duaların başında Fâtiha sûresi gelmektedir. Meselâ, Abdürrezzâk *Musannef*'inde merfû ve mevkûf olarak Hz. Ömer(ö. 23/643), Hz. Ali(ö. 40/660), İbn Ömer(ö. 73/692), Ebû Hüreyre(ö. 58/678), İbn Abbas(ö. 68/688) ve Zeyd b. Sâbit'ten(ö. 45/665) daha sonraki dönem eserlerinde de yer alan ve genellikle cenâze namazının üçüncü tekbirinden sonra okunan dualara yer verir. Maktû olarak ise Atâ(ö. 136/753), Mücâhid(ö. 103/721), Hasan-ı Basrî(ö. 110/728), İbn Sîrin(ö. 110/728), İbrahim en-Nehâî(ö. 96/714), İbn Cüreyc(ö. 150/767) ve Şa'bî'den(ö. 104/722) rivâyette bulunur.³⁴

Abdürrezzâk'ın İmam Mâlik vasıtasıyla rivâyetine göre; Ebû Saîd el-Makburî Ebû Hüreyre'ye cenâze namazını nasıl kıldığını sorması üzerine o "*cenâze konulunca tekbir aldım, Allah'a hamd ettim, Resûlüne salavât getirdim, sonra da 'Allâhümme innebû abdüke vebnü abdike...' duasını okudum*"

³³ Bkz. Elbanî, Muhammed Nâsiruddin, *Abkâmi'l-cenâiz ve bide'uhâ*, Mektebetü'l-meârif, I. Baskı, Riyad 1412/1992, s. 156-159.

³⁴ Bkz. Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam es-San'ânî (ö. 211/827), *Musannef* (I-X), thk.: Eymen Nasruddin el-Ezherî, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1421/2000, III, 312-318, No: 6447-6470.

demıştır.³⁵ Bu rivâyette Ebû Hüreyre cenâze namazında okunan dualar hakkında bize daha ayrıntılı bilgi vermektedir. Buna göre birinci tekbirden sonra o Allah'a hamd-ü senâda bulunmuş, fakat bunu hangi duaları okuyarak yaptığını belirtmemiştir. Yine Abdürrezzâk'ın diğer bir rivâyetine göre Atâ, Ebû Salih ez-Zeyyât'a cenâze namazını sormuş, o da *'Resûlüllah'a salavâtla başlarsın, sonra Allahümmağfir liahyâinâ... duasını okursun'* demıştır.³⁶ Bu rivâyette iki dua yer almakta, Allah'a hamd-ü senâ yer almamaktadır.

İbn Ebî Şeybe ise *Kitâbü'l-cenâiz*'de Resûlüllah'tan merfû olarak cenâze namazında üçüncü tekbirden sonra okunan dua şeklinde Avf b. Mâlik (ö. 73/692), Ebû Hüreyre, Ebû Seleme(ö. 94/712), Ebû Bekr(ö. 13/634) ve Hz. Ömer vasıtasıyla gelen rivâyetlere yer verir. Benzer veya farklı duaları ayrıca mevkûf olarak Hz. Ali, Ebû Mûsa el-Eş'ârî(ö. 44/664), Abdullah b. Selâm(ö. 43/664), Ebû'd-Derdâ(ö. 32/652), Ebû Saîd el-Hudrî(ö. 74/693) ve İbn Ömer'den nakleder.³⁷ İbn Ebî Şeybe'nin *Kitâbü'l-cenâiz*'de yer verdiği bâblardan biri "*Cenâze namazında birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü tekbirden sonra okunan (dualar)*"adını taşımaktadır.³⁸ İbn Ebî Şeybe cenâze namazında okunacak belirli duaların şart koşulmadığına dair nakillere de yer verir.³⁹ Bu iki eserde sahâbe ve tâbiünden nakledilen rivâyetlerde cenâze namazında her tekbirden sonra okunacak dualar hakkında daha ayrıntılı bilgileri görebilmekteyiz. Bu rivâyetlerin bir kısmında birinci tekbirden sonra Allah'a hamd-ü senâ, ikinci tekbirden sonra ise Hz. Peygamber'e salavât getirileceği ifade edilmektedir.

Mevkûf rivâyetler dikkate alındığında cenâze namazında okunan dualar hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşılmaktadır. Abdürrezzâk ve İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'leri bu hususta çok miktarda rivâyet ihtiva

³⁵ Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 314, No: 6453; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 486, No: 11485.

³⁶ Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 314-315, No: 6454. Benzer bir rivâyet Hasan-ı Basrî'den de nakledilmektedir. Bkz. Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 315, No: 6458, 6459.

³⁷ Bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 480-491, No: 11461-11511.

³⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 485.

³⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 484-485, No: 11475-11482 (Câbir, Amr b. Şuayb, İbrahim en-Nehâî, Saîd b. Müseyyeb, Şa'bî ve İbn Sîrin'den).

etmektedir. İbn Ebî Şeybe'nin bir rivâyetine göre "Hz. Ali bir cenâze namazı kıldığında Allah'a hamdeder, Resûlüllah'a salavât getirir, sonra da 'Allahümmeğfir liahyâinâ...' duasını okurdu."⁴⁰ Abdürrezzâk ve İbn Ebî Şeybe'nin İbn Müseyyeb'ten (ö. 93/712) bir rivâyetine göre ise o, "cenâze namazında sünnet olan tekbir almak, sonra Fâtîha'yı okumak, sonra Resûlüllah'a salavât ve sonra da ölüye samimî olarak dua etmektir. Sadece ilk tekbirden sonra (Kur'an) okunur, sonra da sağ tarafa selâm verilir" demiştir.⁴¹ Bu rivâyete göre Allah'a hamd Fâtîha sûresi okunarak yerine getirilmiştir.

Tâbiîn neslinin önde gelen müfessirlerinden biri olan Mücâhid (ö. 103/721) "cenâze namazı hakkında kırk kitap cem ettim, onlardan birini muhafaza ettim. Bu kütaba göre; tekbir alınır, sonra Fâtîha okunur, sonra Resûlüllah'a salavât getirilir, sonra da 'Allahümme abdüke fülânün balaktehû...' duası okunur" demiştir.⁴² Bu ve benzeri rivâyetlere göre Allah'a hamd Fâtîha sûresini okumakla yerine getirilmektedir. Şa'bî'den rivâyete göre de "cenâze namazında ilk tekbirden sonra Allah'a hamd ve senâ ile başlanır, ikincisinden sonra Resûlüllah'a salavât getirilir, üçüncüsünden sonra ölüye dua ve dördüncüsünden sonra da selâm verilir."⁴³ İbn Cüreyc ise Ebû Hüreyre, Ebû'd-Derdâ, Enes b. Mâlik ve İbn Abbas'ın üç tekbirin her birinden sonra Fâtîha'yı okudukları, dua ettikleri ve istiğfarda buldukları, dördüncü tekbirden sonra ise bir şey okumadıklarının rivâyet edildiğini söylemektedir.⁴⁴

Beyhakî (ö. 458/1066) ise Ümâme b. Sehl vasıtasıyla adını belirtmediği bir sahâbîden ve Dahhâk b. Kays'tan cenâze namazının sünnetinin ilk tekbirden sonra Fâtîha sûresi ve diğer tekbirlerden sonra Resûlüllah'a salavât ve cenâzeye dua olduğunu nakleder.⁴⁵ Şurahbîl b. Sa'd ise İbn Abbas'ın arkasında kıldığı bir cenâze namazında onun ilk tekbirden sonra Fâtîha sûresini okuduğunu, ikinci tekbirden sonra

⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 485-486, No: 11484.

⁴¹ Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 315, No: 6456. Ayrıca bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 486, No: 11487.

⁴² Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 315, No: 6457.

⁴³ Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 315, No: 6462; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 485-486, No: 11483,11486.

⁴⁴ Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 315, No: 6465.

⁴⁵ Beyhakî, *es-Sünen*, IV, 64, No: 6959, 6960.

Resûlullah'a (s.a.v.) salavât getirdiğini ve üçüncü tekbirden sonra da '*Allâhümme abdûke ve'bnü abdike...*' duasını okuduğunu nakletmektedir.⁴⁶

Sahâbe ve tâbiünden cenâze namazında okudukları dualarla ilgili nakledilen rivâyetlerin uygulama hakkında daha ayrıntılı bilgi ihtiva ettiği görülmektedir. Merfû hadislerle ağırlık veren hadis kaynaklarının *Kitâbü'l-cenâze* bölümlerinde isecenâze namazında okunan dualardan çok diğer konularla ilgili hadisler yer almaktadır. Okunacak dualar olarak bilhassa birinci tekbirden sonra Allah'a hamd-ü senâda bulunulacağı belirtilirken, bazı rivayetlerde bunun Fâtiha sûresi okunarak yapılacağı anlaşılabilirken, genel olarak hangi dualarla yapılacağı hakkında rivâyetlerde açıklık bulunmamaktadır. Hadis kaynaklarında cenâze namazında okunacak dualar hususunda sınırlayıcı bir hükmün olmadığını da söyleyebiliriz. Bunun en önemli sebebi Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) cenâze namazlarında farklı dualar okumasıdır.⁴⁷ Diğer taraftan başta Kütüb-i Sitte olmak üzere üçüncü asırda tasnif edilen hadis kitaplarının daha önceki hadis literatüründe yer alan bazı rivâyetlere yer vermedikleri görülmektedir. Erken dönem eserlerde cenâze namazının her tekbirinden sonra okunan dualar hakkında bilgi mevcutken, öncelikle merfû rivâyetleri esas alan sonraki kaynaklarda cenâze namazının kaç tekbirden

⁴⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 359; Beyhakî, *es-Sünen*, IV, 69, No: 6980. Ahmed b. Menî'in rivâyetine göre ise İbn Abbas bir cenâze namazında ilk tekbirden sonra Fâtiha sûresini okumuş, ikinci tekbirden sonra Resûlullah'a (s.a.v.) salavat getirmiş, üçüncü tekbirden sonra ölüye ve dördüncü tekbirden sonra ise kadın-erkek bütün mü'minlere dua etmiştir. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 852/1449) *el-Metâlibü'l-âliye bişevâidi'l-mesânidi's-semâniyye* (I-V), thk.: Habiburrahman el-Azamî, Dâru'l-ma'rife, Beyrut tsz., I, 214 (Ahmed b. Menî'den).

⁴⁷ Cenâze namazında okunacak dualarla ilgili hadis kaynaklarında birbirinden farklı rivâyetlerin mevcudiyeti hususunda Kâmil Miras şu değerlendirmede bulunmaktadır: "*Başta Müslim'in Anf b. Malik'ten rivâyet ettiği dua olmak üzere diğer Sibab ve Sünen sahipleri müteaddit dua rivâyet etmişlerdir. Öyle anlaşılıyor ki, Resul-i Kibriya Efendimiz kaldıkları cenâze namazlarında muayyen bir dua buyurmamışlar, bunlardan her birisinde başka başka dua etmişlerdir. Her sahâbî de işittiği duayı nakil ve rivâyet etmiştir. Bu cihetle fukahâ, musallînin bildiği kısa, uzun her hangi bir duayı okumasını tecvîz etmişlerdir. Şu kadar ki, ed'ye-i me'sure meyyite ve musallînin zâtine ve bundan başka bütün Müslümanlara şamil bir dua olduğu için ed'yye-i me'sûreden başka dua edildiğinde bunları ihtiva etmesi efdaldir.*" Kâmil Miras, *Sahîb-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, VII. Baskı, DİB Yayınları, Ankara 1981, IV, 490.

ibaret olduğu ve üçüncü tekbirden sonra okunan dualar hakkında rivâyetlere yer verilmiştir.

4. ‘*Ve celle senâüke*’ İfadesinin Kaynakları

İlk dönem hadis kaynaklarında Hz. Peygamber’in namaza Sübhâneke duası ile başladığına dair rivâyetlerin mevcudiyeti ile birlikte bu rivâyetlerin hiç birinde ‘*ve celle senâüke*’ ifadesi yer almamaktadır. Sahâbe ve tâbiünden de bu hususta açık bir rivâyete rastlayamadık. Mevkûf ve maktûrivâyetlerde birkaç sahabîden birinci rek’attan sonra hamd ve senâda buldukları nakledilmekte, ancak bunu Sübhâneke okuyarak yaptıkları açıkça belirtilmemektedir. Bununla birlikte sahâbe ve tâbiünün Sübhâneke okuyarak hamd-ü senâda bulunmuş olmaları da mümkündür. Senâ, genel olarak Sübhâneke okumak şeklinde açıklanmıştır.

Serahsî (ö. 483/1090), erken dönem hadis kaynaklarında göremediğimiz ‘*ve celle senâüke*’ ifadesini İmam Muhammed’e (ö. 189/805) nispet etmektedir. Ancak onun *el-Mebsût*’ta bu görüşü İmam Muhammed’e nispet ettiği kaynağın ismi farklı şekillerde kaydedilmiştir.⁴⁸ Serahsî’nin burada ‘*ve celle senâüke*’ ifadesini Muhammed eş-Şeybânî’nin *el-Hucce alâ eblî’l-Medîne* adlı eserine nispet ettiğini düşünmekle birlikte biz bu ifadeyi *el-Hucce*’nin matbû nüshasında göremedik.⁴⁹ *el-Mebsût*’un farklı baskılarında da bu ifade değişik şekillerde yer almıştır. Bunun bir sonucu olarak Serahsî’nin nereye atıfta bulunduğunu anlamak güçleşmiştir. İmam Muhammed’in bu görüşünü nakleden daha sonraki bazı Hanefî fakihleri

⁴⁸ Serahsî’nin ifadesi şöyledir: “*Muhammed rahmetullahi aleyh Kitâbü’l-hacc’da Medînelilerden namağ kalanın ‘ve celle senâüke’yi de söyleyeceğini zikretti.*” Serahsî, Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (ö. 483/1090), *el-Mebsût* (I-XXXI), Dâru’l-ma’rife, Beyrut tsz., I, 12. (وذكر محمد رحمه الله في كتاب الحج عن أهل المدينة ويقول المصلي أيضا وجل ثناؤك). Bu metni esas alan *el-Mebsût*’un Türkçe tercümesi “*Muhammed (rh.a) Kitâbü’l-Hacc’da Medîne eblinden “namağ kalan ‘ve celle senâüke’ de der*” şeklindedir. (Serahsî, *el-Mebsut*, edit.: Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayınları, İstanbul 2008, I, 23). Bir diğer baskıda ise bu kısım şöyle yer almaktadır: (وذكر محمد رحمه الله في كتاب الحج عن أهل المدينة ويقول (المصلي أيضا وجل ثناؤك) (Serahsî, *el-Mebsût*, Dâru’l-ma’rife, Beyrut 1414/1993, I, 12).

⁴⁹ Şeybânî, *el-Hucce alâ eblî’l-Medîne*(I-IV), tashih ve ta’lik: Seyyid Mehdî Hasan el-Kilânî, Âlemü’l-Kütüb, III. Baskı, Beyrut 1403/1983. *el-Hucce*’nin büyük bir kısmının günümüze ulaştığı düşünülmektedir (bkz. Taş, Aydın, “Şeybânî”, DİA, XXXIX, 38-42, s. 41). Söz konusu kısmın günümüze ulaşmamış olması mümkündür.

de bunun kaynağını farklı zikretmişlerdir. Konuya atıfta bulunan Kâsânî (ö. 587/1191) “*ister imam, ister muktedî veya münferid olsun, Sübhâneke Allâbümmeyi sonuna kadar okur, Zâbiru’r-rivâye’de böyle demiştir. Kitâbü’l-hac’da ise buna ‘ve celle senâüke’yi ilâve etti*” demektedir.⁵⁰ İbn Mâze el-Buhârî (ö. 616/1219)de mezkûr ifadenin *el-Asl* ve *en-Nevâdir*’de zikredilmediğini belirttiikten sonra İmam Muhammed’in görüşünü Halvânî (ö. 452/1060) ve Serahsî’den nakletmekte vesözkonusu eseri *Kitâbü’l-hucec alâ ehli’l-Medîne* şeklinde zikretmektedir.⁵¹ Mevsilî (ö. 683/1284) ise kaynak belirtmeksizin İmam Muhammed’in Sübhâneke’ye “*ve celle senâüke*” ifadesini eklediğini söylemekle yetinir.⁵² Aynî (ö. 855/1451)ise kaynak zikretmeksizin İmam Muhammed’in eserini *Kitâbü’l-hac alâ ehli’l-Medîne* ismiyle kaydederek bu sözü ona nispet etmektedir.⁵³

Başta Serahsî ve Halvânî olmak üzere bazı Hanefî fakihleri tarafından Muhammed eş-Şeybânî’ye nispet edilen bu görüşe rağmen onun temel eserlerinde iftitah tekbirinden sonra okunacak dualara yer verirken “*ve celle senâüke*” hakkında herhangi bir açıklamada bulunmadığı görülmektedir. Meselâ; İmam Muhammed *el-Asl*’da ‘*Namaza giriş*’ bâbında “*keşi namaza başlamak istediğinde tekbir alır, ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırır ve ‘Sübhâneke Allâbümmey ve bihamdike ve tebârakesmüke ve teâlâ ceddüke*

⁵⁰ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, II, 30. Adı geçen yayınevının 1406/1986 tarihli 7 ciltlik II. baskısı da aynı ifadeye yer vermektedir. (ثم يقول : سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا إله غيرك، سواء كان إماماً أو مقتدياً أو منفرداً هكذا ذكر في ظاهر الرواية وزاد عليه في كتاب الحج، وجل ثناؤك، وليس ذلك في المشاهير).

⁵¹ İbn Mâze el-Buhârî, Burhânüddin Ebu’l-Meâlî Mahmud b. Ahmed b. Abdülazîz el-Hanefî (ö. 616/1219), *el-Mubüt el-Bürhânî fi’l-fıkhi’n-Nu’mânî* (I-IX), thk.: Abdülkerîm Sâmî el-Cündî, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1424/2004, I, 356 (أنَّ محمدًا رحمه الله ذكر في كتاب الحج على أهل المدينة).

⁵² Bkz. Mevsilî, Ebü’l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (ö. 683/1284), *el-İbtîyar li-ta’lîl-muhtâr* (I-V), thk.: Züheyr Osman el-Ca’id, Dâru’l-Erkam b. Ebi’l-Erkam, Beyrut tsz., I, 67.

⁵³ Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî (ö. 855/1451), *el-Binâye şerbu’l-Hidâye* (I-XIII), nşr.: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, I. Baskı, Beyrut 1420/2000, II, 184 (وقال محمد في كتاب الحج على أهل المدينة سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك (وجل ثناؤك ولا إله غيرك)).

ve lâ ilâbe ğayruk' der" demektedir.⁵⁴ fakat söz konusu ifadeden hiç bahsetmemektedir. O bu eserinde cenaze namazı ile ilgili bir bölüme yer vermemiş, "Namaz Bölümü"nde "şebidin yıkanması ve onun için yapılması gerekenler" ve "Kadın ve erkek ölümlerin yıkanması" adıyla iki bâba yer vermiş ve burada cenaze namazı hakkında bazı hususlara da değinmiş, fakat okunacak dualardan hiç bahsetmemiştir.⁵⁵

Muhammed eş-Şeybânî 'Kitâbü'l-Âsâr'da ise Basra'dan bir gurup insanın namaza başlarken hangi duanın okunacağını sormak üzere Hz. Ömer'e (ö. 23/644) geldiklerini, Hz. Ömer'in onlara kıldıracağı namazda cehren Sübhâneke duasını okuduğunu Ebû Hanife'den nakletmekte ve 'namaza başlarken biz bunun okunmasını kabul ederiz' demektedir, fakat 've celle senâüke' hakkında bir açıklamada bulunmamaktadır.⁵⁶ Muvatta'ın Şeybânî rivâyetinde ise Saîd el-Makburî'nin babasının Ebû Hüreyre'ye cenâze namazını nasıl kıldığını sorması üzerine Ebû Hüreyre'nin 'cenâze konulunca tekbir aldım, Allah'a hamdettim, Resûlüne salavât getirdim, sonra da Allâhümme abdüke ve'bnü abdike... duasını okudum' dediği nakledilmekte ve akabinde İmam Muhammed "biz bunu kabul ederiz. Cenâze namazında kıraat yoktur ve bu Ebû Hanife'nin görüşüdür" demektedir.⁵⁷ İmam Muhammed, *el-Hucce alâ ebli'l-Medîne* adlı eserinde ise namazda kıraat hakkında farklı konularda bilgi verirken, iftitah tekbirinden sonra okunacak dualara yer vermemiştir.⁵⁸

⁵⁴ Şeybânî, *el-Asl*, Âlemü'l-kütüb Baskısı, I, 28-29. Eserin Muhammed Boynukalın tarafından yapılan tahkikli baskısında da aynı ifadeler yer almaktadır. Bkz. *el-Asl*(Mukaddime+ I-XII), thk. ve dirase: Mehmet Boynukalın, Daru İbn Hazm, Beyrut 2012/1433, I, 6. İmam Muhammed namazda yanılma ile ilgili bölümde de Sübhâneke'nin terkinden dolayı sehiv secdesinin gerekip gerekmeyeceğinden bahsederken 'Sübhâneke Allâhümme ve bihamdik' ifadesiyle yetinmektedir. Bkz. *A.g.e.*, Âlemü'l-kütüb Baskısı (1990), I, 213; Dâru İbn Hazm Baskısı (2012), I, 194.

⁵⁵ Şeybânî, *el-Asl*, Âlemü'l-kütüb Baskısı (1990), I, 403-443; Dâru İbn Hazm Baskısı (2012), I, 338-362.

⁵⁶ Bkz. Şeybânî, *Kitâbü'l-âsâr*, I, 141, No: 72. O bu duanın gizli okunacağından bahsederken de 've celle senâüke' ifadesine yer vermez. Bkz. *A.g.e.*, I, 151.

⁵⁷ Mâlik, *Muvatta'*, Şeybânî rivâyeti, thk.: Abdülvehhâb Abdüllatif, IV. Baskı, Kahire 1414/1994, s. 105.

⁵⁸ Bkz. Şeybanî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen b. Ferkad, (ö. 189/805), *el-Hucce alâ ebli'l-Medîne* (I-IV), Âlemü'l-kütüb, III. Baskı, 1403/1983, I, 94-96, 106-108, 116-122. Şeybânî bu eserinde cenâze bahsinde "ölünün yıkanması", "cenâze namazında ellerin

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Serahsî'den sonra Sübhâneke duasının *'ve cellesenâüke'* ile birlikte yer aldığı diğer kaynaklar birbirine yakın tarihlerde vefat etmiş olan İmam Gazâlî (ö. 505/1111) ve Deylemî'nin (ö. 509/1115) eserleridir. Gazâlî *İhyâu Ulûmi'd-dîn*'de namaza başlarken okunacak dualar hakkında bilgi verirken farklı rivâyetlerle gelen duaları birleştirmek için *'Allâhü ekeber kebîran ve'l-hamdü lillâhi kesîran...'*, *'veccehtü vechîye lillezî...'* ve *'Sübhâneke Allâhümme vebihamdike vetebâra kesmüke veteâlâ ceddüke ve cellesenâüke ve lâ ilâhe ğayruk'* dualarını birlikte okumanın güzel olacağını söyler.⁵⁹ Ancak Gazâlî burada bir kaynak zikretmez. İhyâ'da geçen hadislerin tahricini yapan Irâkî (ö. 806/1404), Sübhâneke ile ilgili rivâyeti Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Hâkim'in Hz. Âişe'den (merfû), Müslim'in de Hz. Ömer'den mevkûf olarak rivâyet ettiğini, Hâkim'in Hz. Âişe rivâyetini sahih, Tirmizî ve Dârekutnî'nin ise zaîf kabul ettiğini söyler.⁶⁰ Irâkî söz konusu musanniflerin rivâyetlerinde *'ve celle senâüke'* ifadesinin bulunmadığına işaret etmemiş, sanki mezkûr musannifler hadisi Gazâlî'nin naklettiği şekliyle rivâyet etmişler gibi dile getirmiştir. Şâfiî olan Gazâlî'nin namaza başlarken Sübhâneke duasının *'ve cellesenâüke'* ile birlikte okunacağını söylemesi de dikkat çekicidir.

Deylemî ise İbn Mes'ûd'dan merfû olarak nakledilen *"Allah'a en sevimli söz kulun 'Sübhâneke Allâhümme vebihamdike vetebâra kesmüke veteâlâ ceddüke ve lâ ilâhe ğayruk' demesidir. Allah'ın en çok gazaplandığı söz de bir kişinin diğer birine 'Allah'tan kork' demesi, onun da cevap olarak 'sen kendine bak' demesidir"*⁶¹ hadisini İbn Mes'ûd'dan *'ve cellesenâüke'* ifadesi ile birlikte

---

kaldırılması, "cenazeye birlikte yürüme" ve "cenazenin kabre konulması" gibi bâblara yermiş fakat cenâze namazının kılınışından ve okunacak dualardan bahsetmemiştir. Bkz. *A.g.e.*, I, 348-373.

⁵⁹ Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî (ö. 505/1111), *İhyâu Ulûmi'd-dîn* (I-IV), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tsz, I, 154.

⁶⁰ Bkz. Irâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahmân (ö. 806/1404), *el-Muğnî an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tabrici mâ fi'l-İhyâi mine'l-abbâr (İhyâ ile birlikte)*, I, 154.

⁶¹ Bkz. Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 313-314, No: 10619; 10620, 10622 (son iki rivâyet mevkûftur ve bu rivâyetlerde Sübhâneke'nin sonunda ilave ifadeler de vardır. Ayrıca bazı mevkûf rivâyetlerde *'ehabbe'l-keâm'* kısmı sonda yer almaktadır); Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyl*, I, 488-489, No: 849, 852 (ikinci rivâyet mevkûftur); ed-Dabbî, *ed-Duâ*, s. 285 (mevkûf). İbn Ebî Şeybe ise mevkûf olarak hadisin sadece ilk kısmını nakleder. Bkz. *Musannef*, II, 58, No: 2415.

nakleder.⁶² Bu rivâyette, mezkûr duanın namaz veya namaz dışında okunan bir dua olup olmadığı hakkında bir kayıt yoktur. *Firdesü'l-abbâr*'ın bazı baskılarında ise hadiste bu ifade bulunmamaktadır.⁶³

Sübhâneke duasına 've cellesenâüke' ifadesiyle birlikte yer verenlerden biri de geç dönemde yaşamış olan Ali b. Muhammed el-Bağdâdî el-Hâzin'dir (ö. 741/1341). O *Lübübü't-te'vîl fî me'ânî't-tenzîl* adlı tefsirinde "Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışı sırasında O'nu tesbih et"⁶⁴ âyetinin tefsirinde Hz. Âişe'den "Peygamber (s.a.v.) namaza başlayınca 'Sübhâneke Allâhümme ve bihamdike vetebâra kesmüke veteâlâ ceddüke ve cellesenâüke ve lâ ilâbe ğayruk' duasını okurdu" rivâyetini nakletmektedir.⁶⁵ Hâzin kaynak olarak Tirmizî ve Ebû Dâvûd'u göstermektedir. Hâlbuki bu iki muhaddisin Hz. Âişe'den naklettiği rivâyette mezkûr ifade yer almamaktadır.

Sübhâneke'den başka 've cellesenâüke' ifadesini ihtiva eden diğer bir hadis daha vardır. Bu rivâyet, bir kimseden veya zâlim bir sultandan korkulduğunda, uykusuzluk durumunda ve yolculuğa çıkılacağına okunacak uzun bir dua olup İbn Abbas, İbn Ömer, Enes b. Mâlik, İbn Mes'ûd ve Hâlid b. Velîd'den (ö. 21/642) merfû ve mevkûf olarak nakledilmektedir. Bu hadiste, sözü edilen ifade "عَزَّ جَزَّ وَجَلَّ تَنَاوَكْ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ"⁶⁶ şeklinde yer almaktadır.⁶⁶

⁶² Deylemî, Ebû Şüca'Şirüye b. Şhredâr b. Şirüye (ö. 509/1115), *Firdesü'l-abbâr bi me'sûri'l-bitâb* (I-V), thk.: Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1406/1986, I, 214-215, No: 819.

⁶³ Bkz. Deylemî, *Firdesü'l-abbâr* (I-V), thk.: Fevâz Ahmed ez-Zümerlî, Muhammed el-Mu'tasım billâh el-Bağdâdî, Dâru'l-kütübi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut 1407/1987, I, 264, No: 816.

⁶⁴ et-Tûr, 52/49.

⁶⁵ Bkz. Hâzin, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî (ö. 741/1341), *Lübübü't-te'vîl fî me'ânî't-tenzîl*, thk.: Muhammed Alî Şahin, Dâru'l-kütübil-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1415, IV, 202.

⁶⁶ Bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, X, 16-17, No: 29666, 29667; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, s. 247, No: 708; Tirmizî, *Da'avât*, 90, No: 3518; Taberânî, *ed-Duâ*, I, 322, 324, 332, No: 1056, 1060, 1085; *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IV, 115, No: 3839, X, 15, 258, No: 9795, 10599; Beyhakî, *ed-Duâü'l-kebîr* (I-III), thk.: Bedr b. Abdullah, I. Baskı, Kuveyt, 2009, II, 35, 62, No: 451, 472; Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, X, 137. Bu hadis İbn Mes'ûd'dan mevkûf olarak ise, Taberânî, *ed-Duâ*, I, 323, No: 1057; *el-Mu'cemü'l-*

Hanefî fakihî İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) ise bu rivâyete atıfta bulunarak *'ve celle senâüike'* lafzını İbn Ebî Şeybe ve İbn Merdûye'nin (ö. 410/1020) *Kitâbü'd-duâ'*sında İbn Abbas'tan mevkuf olarak uzun bir hadiste naklettiğini, Hâfız Ebû Şüca' (ed-Deylemî)'nin ise İbn Mes'ud'dan rivâyet ettiğini söyler.⁶⁷ İbnü'l-Hümâm, *'ve celle senâüike'* ifadesi her ne kadar İbn Ebî Şeybe ve İbn Merdûye tarafından uzun bir hadiste İbn Abbas'tan nakledilen bir rivâyette kendi sözü olarak bir cümle halinde rivâyet edilmiş ve Ebû Şüca' tarafından *Kitâbü'l-firdes'*te İbn Mes'ud'dan rivâyet edilen bir hadiste geçmişse dememiş kaynaklarda yer almış sayılmadığını vurgular.⁶⁸ İbn Mes'ud rivâyetini Deylemî'den başka musannifler de merfû ve mevkûf olarak rivâyet etmelerine rağmen *'ve celle senâüike'* ifadesini Deylemî'nin eseri dışında diğer kaynaklarda göremedik. Bu rivâyette ise Sübhâneke'nin namazda okunan dua olarak mı tebcil edildiği yoksa genel mi olduğu belli değildir. İbnü'l-Hümâm'ın bu ifadenin başka hadisler içinde geçmesinin, namazda okunmasını gerektirmeyeceğini vurguladığını görüyoruz.

5. Cenâze Namazında Sübhâneke Duasının Okunması

Temel hadis kaynaklarında yer alan merfû ve mevkuf rivâyetlerin hiç birinde cenâze namazının ilk tekbirinden sonra Sübhâneke duasının okunacağına dair açık bir ifade geçmemektedir. Merfû rivâyetlerde öncelikle üçüncü tekbirden sonra okunan dualara işaret edilmekte, senâ ve salavâtla ilgili ayrıntıya girilmemektedir. Bunun sebeplerinden birisinin, ihtilafların daha çok senâ ve salavâttan ziyade üçüncü tekbirden sonra okunan dualarda cereyan etmesi ihtimalidir. Resûlullah'ın daha ziyade üçüncü tekbirden sonra farklı dualar okumuş olması, birinci ve ikinci

---

kebir, X, 15, No: 9795; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 22, No: 29176; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, thk.: Semîr b. Emin ez-Züheyri, Mektebetü'l-meârif, I. Baskı, Riyad 1419/1998, s. 247, No: 707. Hâlid b. Velîd'den ise, Taberânî, *Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), el-Mu'cemü'l-kebir* (I-XX), Thk.: Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Mektebetü'l-'ulûm ve'l-hikem, 2. Baskı, Musul 1404/1983, IV, 115, No: 3839; İbn Abbas'tan mevkûf olarak, İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 23, No: 29177; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, X, 258, No: 10599; Heysemî, *Mecmenü'z-zevâid*, X, 198.

⁶⁷ İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid, (ö. 861/1457), *Fethu'l-kadir* (I-X), (Merginânî'nin *Kitâbü'l-bidâye'si* ile birlikte), Dâru'l-Fikr, y.y., tsz., I, 290.

⁶⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, I, 290.

tekbirden sonra ise yoğun olarak aynı duaları tekrarlaması veya bu tekbirlerden sonra dua okumamış olması da ihtimal dâhilindedir. Yine sahâbe ve tâbiînin uygulamalarından, cenâze namazında okunacak dualar hakkında hatta senâ ve salavât dâhil olmak üzere bir sınırlama olmadığı da anlaşılmaktadır. Hadis literatüründe Hz. Peygamber'in cenâze namazında Sübhâneke okuduğuna dair bir rivâyete rastlanmamaktadır. Dolayısıyla cenâze namazına Sübhâneke okuyarak başlanması görüşünü Resûlullah'ın uygulamasına dayandırmak mümkün değildir.

Hanefiler ve Hanbelîler namaza Sübhâneke duası ile başlanması hususunda hemfikir iken⁶⁹ cenâze namazında Hanbelîler Fâtiha sûresinin okunması görüşünü kabul etmişlerdir.⁷⁰ Cenâze namazında Sübhâneke okunması görüşü sadece Hanefilere mahsustur. Ancak Hanefilerin ilk tekbirden sonra hamd ve senâ olarak Sübhâneke okunması görüşünü Resûlullah'tan, sahâbeden veya tâbiînden nakledilen rivâyetlere dayandırmadıklarını söyleyebiliriz. Onların cenâze namazını bazı yönleriyle namaza benzeterek, diğer namazlardaki uygulamayı cenâze namazına da tatbik ettikleri görülmektedir. Hanefiler bu açıdan namazlar arasında farz veya nâfile ayırımı yapmamışlar, bütün namazlara başlarken hamd-ü senâ olarak Sübhâneke duasının okunması görüşünü kabul etmişlerdir.

6. Sübhâneke'nin 've celle senâüke' İle Okunması Hakkında Fıkhi Tartışmalar

Temel hadis kaynaklarında cenâze namazında Sübhâneke duasının okunacağına dair açık bir ifadenin yer almadığını ve bu hususun sadece Hanefî mezhebi için söz konusu olduğunu yukarıda belirtmiştik. Hanefî fıkıh kaynaklarında Sübhânekenin 've cellesenâüke' ile birlikte okunması hususu, genel olarak namaza başlanınca okunacak dualarla ilgili bölümde ele alınmakta, nadiren cenâze namazı ile ilgili bölümde zikredildiği görülmektedir. Hanefî fakihler arasında 've cellesenâüke'nin bütün namazlarda okunabileceğini söyleyenler olduğu gibi, sadece nâfile namazlarda okunabileceğini, bütün namazlarda okunup okunmamasının kişiye bağlı olduğunu vecenâze namazı dâhil, bütün namazlarda

⁶⁹ Bkz. Şeybanî, *Kitabü'l-Âsâr*, I, 141; *Kitâbü'l-Asl el-ma'rûf bi'l-Mebsût*, I, 28-29; Ahmed b. Hanbel, *Mesâil*, s. 75.

⁷⁰ Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 410.

okunmamasını savunanlar mevcuttur. Yine bu ifadenin cenâze namazında da okunmasını zorunlu görmeyenler ve sadece cenâze namazında söylenmesi gerektiğini düşünenlere rastlanmaktadır. Burada öne sürülen asıl gerekçe sözkonusu ifadenin meşhur rivâyetlerde yer almadığı, yani Hz. Peygamber'den ve sahâbeden sahih olarak rivâyet edilmediği, dolayısıyla me'sûr olmayan bir ifadenin farz ve nâfile namazlarda veya bütün namazlarda söylenmemesi gerektiğidir. Cenâze namazında söylenebileceğinin gerekçesi ise bu namazda rükû ve secde bulunmadığından dolayı diğer namazlar gibi olmadığı; hamd, senâ ve duadan ibaret olduğudur. Fıkhî olarak '*ve cellesenâüke*' ifadesinin cenâze namazında söylenmesinin bir zorunluluk olmadığı, sadece söylenmesinde bir sakıncanın bulunmadığı belirtilmektedir. Bilhassa bu ifade hakkındaki tartışmaların cenâze namazı ile ilgili bölümlerde değil, namaza başlayınca okunacak dua ile alâkalı konular arasında ele alınmış olması da dikkat çekicidir.

Hanefî fıkıh kaynaklarında bütün namazlara başlarken Allah'a hamd ve senâda bulunularak başlanması gerektiği zikredilmekte ve bu husus sahâbe ve tabiîn uygulamalarına dayandırılmaktadır. Sübhâneke duası da hamd ve senânın ifası olarak okunmaktadır. Meselâ; İmam Muhammed namaza başlanınca okunacak dua ile ilgili şu rivâyete yer verir:

“Basra’lı bir gurup insan sadece namaza başlayınca okunacak duayı sormak için Ömer b. Hattâb’a geldiler. (Râvî) dedi ki: Ömer kalktı ve namaza başladı. Onlar da Ömer’in arkasındaydılar. Ömer sesli olarak '*Sübhâneke.Allâhümme vebihamdike vetebârakesmüke ve teâlâ ceddüke ve lâ ilâbe ğayruk*'u okudu. Muhammed dedi ki: Biz de namaza başlarken buuygulamayı alıyoruz. Fakat imamın bunu sesli okumasını gerekli görmüyoruz.”⁷¹

⁷¹ Muhammed eş-Şeybânî, *Kitâbü'l-âsâr*, I, 141. İmam Muhammed'in bu rivâyetini iftîtah tekbiri ile ilgili bölümde Ebû Yusuf da nakletmiştir. (Bkz. Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm el-Ensârî (ö. 182/798), *Kitâbü'l-âsâr*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut tsz., s. 21. Ebû Yûsuf okunacak dualarla ilgili başka bir rivâyete yer vermez). Hadisi ayrıca Tahâvî (*Şerhu Ma'âni'l-âsâr*, I, 198, No: 1174-1175) ve Hâkim (*el-Müstedrek*, I, 235) nakleder. Şâfiî olan Nevevî ise Hz. Ömer'den nakledilen rivâyette Sübhâneke'nin iftîtah tekbirinden sonra okunduğunun açık olmadığını ileri sürer.

İmam Muhammed diğer bir eserinde de namaza başlayınca okunacak dua ile ilgili şöyle der: “Kişi namaz kalmak istediğinde tekbir alır ve ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırır. Sonra Sübhâneke Allâbümmе vebihamdike vetebârakesmüke veteâlâ ceddüke ve lâ ilâhe ğayruk (duasını) okur.”⁷² İmam Muhammed bu eserinde cenâze namazı ile ilgili bölümde namazın kılınışını tarif etmekte, ancak okunacak dualara hiç değinmemektedir.⁷³ O bu eserlerinde ‘ve cellesenâüke’ ile ilgili bir değerlendirmeye yer vermemiştir. Muhammed eş-Şeybânî başka bir eserinde ise cenâze namazında okunacak dualarla ilgili şu görüşleri nakleder:

“Bize Ebû Hanîfe Hammâd’dan, Hammâd da İbrahim’den haber verdi ve dedi ki: *Cenâze namazında belirlenmiş bir şey yoktur. Ancak namaza başlarsın, Allah’a hamd edersin, Peygamber’e (s.a.v.) salavât getirirsin, kendin için ve ölü için istediğin gibi Allah’a dua edersin.*”⁷⁴

“Bize Süfyân es-Sevrî Ebû Hâşim’den o da İbrahim en-Nehâî’den haber verdi ve dedi ki: *Birinci tekbirden sonra Allah’a senâ, ikincisinde Peygamber’e (s.a.v.) salavât, üçüncüsünde ölü için dua ve dördüncüsünde selam verirsin.*’ Muhammed dedi ki: *Biz bunu alırız. Bu aynı zamanda Ebû Hanîfe’nin de görüşüdür.*”⁷⁵

Onun bu açıklamalarından cenâze namazının kılınışını açıklayıp okunacak duaların ayrıntısına girmedığı görülmektedir. Cenâze namazına başlayınca hamd ve senânın hangi dua ile yapılacağı açıklanmamış, dolayısıyla ‘ve celle senâüke’ ifadesine de yer verilmemiştir. Hanefî fıkhî kaynaklarını dikkate aldığımızda namaza başlayınca okunacak dua veya namaza başlayınca okunan Sübhâneke’nin ‘ve celle senâüke’ ile birlikte okunması ya da okunmaması hususunda genel olarak şu görüşlere rastlanmaktadır:

Bkz. Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *el-Mecmû‘ şerbu’l-mübezzeb* (I-XX), thk.: Mahmûd Matrahî, Dâru’l-fıkr, 1. Baskı, Beyrut 1417/1996, III, 277.

⁷² Muhammed eş-Şeybânî, *Kitâbü’l-Asl*, I, 28-29.

⁷³ Bkz. Muhammed eş-Şeybânî, *Kitâbü’l-Asl*, I, 379.

⁷⁴ Muhammed eş-Şeybânî, *Kitâbü’l-Asâr*, I, 274. Ayrıca bkz. Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 317, No: 6463.

⁷⁵ Muhammed eş-Şeybânî, *Kitâbü’l-Asâr*, I, 275; Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 316, No: 6462.

a. 'Ve Celle Senâüke' Bütün Namazlarda Okunur

Hanefî fıkıh kaynaklarında 've celle senâüke' ile ilgili tartışmaların cenâze namazı bölümünde değil, iftitahtan sonra okunacak olan dua münasebetiyle yapıldığını daha önce ifade etmiştik. Serahsî (ö. 483/1090) de konuyu bu bağlamda ele alır ve namaza başlanınca Sübhâneke duasının okunacağını belirtir. Serahsî bu duayı Resûlullah'ın okuduğunun Hz. Ömer, Ali ve İbn Mes'ûd tarafından rivâyet edildiğini, ancak 've cellesenâüke' ifadesinin bu rivâyetlerde zikredilmediğini belirtir. O bu ifadenin okunmamasını savunur ve gerekçe olarak da meşhur rivâyetlerle nakledilmemiş olmasını gösterir. Ancak Serahsî, İmam Muhammed'in 've cellesenâüke' ifadesinin bütün namazlarda söyleneceği görüşünde olduğunu nakletmektedir. O cenâze namazı veya diğer namazlar arasında bir ayırım olmaksızın Muhammed eş-Şeybânî'nin *Kitâbü'l-Hucce alâehli'l-Medîne*'de, namaz kılanın mezkûr ifadeyi de söyleyeceğini zikrettiğini nakleder.⁷⁶ Onun bu konuyu namaza başlarken okunacak dua konusunda ele alması da önemlidir. Ancak o Hanefî mezhebindeki genel görüşe göre, bu sözün meşhur rivâyetlerde yer almadığından dolayı söylenmeyeceğini de belirtmektedir.

Serahsî'den sonra Hanefî fakihlerinden Mevsilî (ö. 683/1284) de namaza başlarken okunacak dua hakkında bilgi verirken Sübhâneke'nin sonuna kadar okunacağını belirtir ve İmam Muhammed'in Sübhâneke'ye 've cellesenâüke' ifadesini de ilave ettiğini söyler.⁷⁷ Şeybânî'ye göre bu ifade sadece cenâze namazında değil, bütün namazlarda söylenmelidir. Aynî (ö. 855/1451) ise namaz kılan kişinin tekbirle namaza başladıktan sonra Sübhâneke'yi okuyacağını, Ebû Bekir, Ömer, İbn Mes'ûd, İbrahim en-Nehâî, Ahmed ve İshâk gibi âlimlerin çoğunun bu görüşte olduğunu ifade eder ve İmam Muhammed'in *Kitâbü'l-hucce alâ ehli'l-Medîne* adlı eserindeki görüşüne yer verir.⁷⁸

Hanefî fıkıh kaynakları bu görüşü İmam Muhammed'e nispet ederken, Şâfiî mezhebine mensup olan Ebü'l-Mehâsin Rûyânî (ö. 502/1108) ve Ebü'l-Hüseyn Yemenî (ö. 558/1163) namazda 've celle

⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 12.

⁷⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîl'il-Muhtâr*, I, 67.

⁷⁸ Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, II, 184.

senâüke' okunması görüşünü İmam-ı Azam'a nispet etmişlerdir. Rûyânî, Ebû Hanîfe'nin "Namaza 'Sübhâneke Allâhümme ve bihamdike ve tebâra kesmüke ve teâlâ ceddüke ve celle senâüke ve lâ ilâbe ğayruk' ile başlar" dediğini naklederken⁷⁹ Yemenî namaza başlarken okunacak dualar hakkında Şâfiî'nin görüşünü naklettikten sonra Ebû Hanîfe'nin iftitah tekbirinden sonra Sübhâneke'yi 've celle senâüke' ile birlikte okumayı müstehab kabul ettiğini zikreder.⁸⁰ Ancak İmam-ı Azam'a isnad edilen böyle bir görüşe Hanefî kaynaklarında rastlayamadık. Bu durum aynı zamanda mezheplerin görüşlerinin kendi kaynaklarından tespitinin zorunluluğunu da göstermektedir.

b. 'Ve celle Senâüke' Sadece Nâfile Namazlarda Okunur

Bazı kaynaklarda 've celle senâüke' ifadesinin bütün nâfile namazlarda söylenebileceği görüşü yer almaktadır. Serahsî namazın başlangıcında okunan Sübhâneke'nin 've celle senâüke' ile okunup okunmayacağı tartışmaları ile birlikte Ebû Yûsuf'un Sübhâneke'ye ilave olarak 'veccebtü vecchiye lilleş...' duasını da okumayı güzel bulduğunu, Şâfiî'nin de bu görüşte olduğunu nakledildiğini söyler. Şâfiî'nin ayrıca buna ilave olarak Hz. Ali'den nakledilen "Allâhümme innî zalemtü nefsi zulmen..." duasını da ilave ettiğini belirtir.⁸¹ Serahsî bütün bu rivâyetleri şöyle değerlendirir: "Bize göre bunların hepsini kâşinafile namazlarda söyler. Nâfilelerde dua geniş tutulmuştur. Farzlarda ise bu konuda meşhur olan esere ilave yapılmaz."⁸² Burada onun diğer istiftah duaları ile birlikte 've celle senâüke' ifadesi hakkında da değerlendirmede bulunduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁹ Rûyânî, Ebû'l-Mehâsin Fâhru'l-İslâm Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed et-Taberî (ö. 502/1108), *Babru'l-müzebb* (I-XIV), thk.: Tarık Fethi es-Seyyid, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, I. Baskı, 2009, II, 21. O bu görüşü Sevri, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye ve Evzâî'ye de nispet eder.

⁸⁰ Bkz. Yemenî, Ebû'l-Hüseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr eş-Şâfiî (ö. 558/1163), *el-Beyân fî mezhebi'l-imâm eş-Şâfiî* (I-XIII), thk.: Kâsım Muhammed en-Nûrî, Dâru'l-Minhâc, I. Baskı, Cidde 1421/2000, II, 178. Müellif, hadisi Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'den naklettiğini de belirtmekte, fakat kaynak zikretmemektedir.

⁸¹ Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, I, 12.

⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, I, 13 (تأويل ذلك كله أنه كان يقول ذلك في التطوعات، والأمر فيها أوسع فأما في الفرائض فلا). (يزاد على ما اشتهر فيه الأثر).

Mergînânî (ö. 593/1197) de namaza başlarken Sübhâneke'nin okunacağını, meşhur rivâyetlerde yer almadığından dolayı *'vecelle senâüke'* ifadesinin farz namazlarda söylenmeyeceğini belirtir.⁸³ Farzların dışındaki namazlarda mezkûr ifadenin söylenebileceğine dair diğer bir değerlendirmeyi de Bâbertî (ö. 786/1384) yapmaktadır. Konuyu ele alırken o şu görüşü dile getirir: *"Farz namazlara gelince, bunlarda meşhur olan esere ziyadede bulunulmaz. Bundan dolayı farz namazlarda 've celle senâüke' ifadesi söylenmez. Çünkü bu ifade meşhur rivâyetlerde zikredilmedi."*⁸⁴ Bâbertî bu hususta cenâze namazı ve nâfile namazlar gibi bir ayırım da yapmamaktadır. Benzer bir değerlendirmeyi Aynî'nin (ö. 855/1451) de yaptığı görülmektedir. O bu ifadenin meşhur haberlerde zikredilmediğini, Şerhu't-Tahâvî'de Mütেকaddimûndan bunun hakkında bir söz olmadığını söylediğini bildirir ve *'bu ifadeyi farz namazlarda söylemez'* der.⁸⁵

Molla Hüsrev (ö. 885/1480), *"ilk tekbirden sonra diğer namazlarda olduğu gibi senâda bulunur"* demiş, senânın nasıl ifa edileceği ve Sübhâneke okunduğunda *'ve celle senâüke'* ile ilgili bir açıklama yapmamıştır.⁸⁶ Molla

⁸³ Mergînânî, Burhanüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Ebi Bekr b. Abdülcelil el-Fergânî (ö. 593/1197), *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtetî* (I-IV), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, (y.y.), tsz., s. 48. İbn Âbidîn de şöyle der: *"Hidâye sâhibi Muhtârâtü'n-Nevâzil adlı kitabında 've celle senâüke' sözü meşhur kitaplarda farzlar hakkında nakledilmemiştir. Nerede rivâyet edilmişse ondan maksat tebeccüd namazıdır' demiştir."* İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşkî (ö. 1252/1836), *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr* (I-VI), Dâru'l-fıkr, II, Baskı, Beyrut 1412/1992, I, 488.

⁸⁴ Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî (ö. 786/1384), *el-İnâye şerhu'l-bidâye* (I-X), (Hidâye ile birlikte), Dâru'l-fıkr, (y.y.), tsz., I, 289-290.

⁸⁵ Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, II, 187.

⁸⁶ Bkz. Molla Hüsrev, Mehmed b. Ferâmurz b. Ali (ö. 885/1480), *Düreri'l-hukûkâm şerhu Gureri'l-abkâm* (I-II), Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye, tsz., I, 163. Molla Hüsrev, *"ilk tekbirden sonra diğer namazlarda olduğu gibi senâda bulunur (وَتَأْتِي بَعْدَهَا أَيُّ بَعْدَ)"* dediği halde (*Düreri'l-hukûkâm şerhu Gureri'l-abkâm*, I, 163) bu eserin tercümesinde sadece senâ ifadesi nakledilmemiş, bunun yerine *"ilk tekbirden sonra, diğer namazlardaki gibi Sübhâneke Allahümme ve bihamdik ve tebârakesmük ve teâlâ ceddük ve celle senâük ve lâ ilâhe ğayruk duâsı okunur"* şeklinde tercüme edilmiştir. Bkz. Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer Tercümesi (İslam Fıkhi ve Hukuku)* (I-IV), Terc.: Arif Erkan, Kitsan, İstanbul 1979, I, 287. Aynı durum eserin Osmanlıca tercümesinde de görülmektedir. (Bkz. Süleyman b. Velî el-Ankaravî, *Tercemetü'l-Gurer ve'd-dürer*, Matbaatü'l-Âmira, II. Baskı, (y.y.), 1292, s. 106).

Hüsrev namazın kılınışı ile ilgili bölümde ise senâyı Sübhâneke olarak açıklamakta, farz namazlarda ‘*ve celle senâüke*’ ifadesini söylemeyeceğini belirtmekte ve buna gerekçe olarak da meşhur rivâyetlerde yer almadığını göstermektedir.⁸⁷ İbn Nüceym ise ‘*ve celle senâüke*’nin söylenmesinin isteğe bağlı olduğunu, meşhur rivayetlerde yer almadığını ve meşhur olana tabi olunması gerektiğini önceki kaynaklardan naklettikten sonra şöyle der: “*Bunlardan hâsıl olan, her ne kadar Allah’ı senâ olsa da, bu durumun hususiyetinde rivâyet edilene ziyade etmek.siz’in muhafaza edilmesi açısından, evlâ olan bunu bütün namazlarda terk etmektir.*”⁸⁸ Birçok kaynakta “*farz namazlarda bunu söylemez*” ifadesi tekrarlanmakla birlikte farz-ı kifâye olan cenâze namazı kastedilmemektedir.

c. ‘*Ve celle Senâüke*’ Cenâze Namazında Okunmayabilir

Bir kısım fıkıh eserlerinde cenâze namazı ile ilgili bölümde Sübhâneke ile beraber ‘*ve celle senâüke*’nin okunup okunmayacağından hiç bahsedilmez. Bu durum müelliflerin cenâze namazında bu ifadenin ilave edilmesini gerekli görmediklerinin bir işareti kabul edilebilir. Meselâ Serahsî, ‘*ve celle senâüke*’ ile ilgili tartışmaları namaza başlanınca okunan dualar bağlamında ele alır. O cenâze namazı hakkında bilgi verdiği yerde ise, okunacak dualarla ilgili geniş bilgi vermemektedir. Serahsî sadece ‘*diğer namazlarda olduğu gibi birinci tekbirden sonra Allah’a senâ eder*’ der ve Sübhâneke ile ilgili bir ifade kullanmaz. Sonra da Fâtıha okunup okunmayacağı, Rabbenâ duaları ve rivâyet edilen ‘*Allahümmağfir libayyinâ...*’ duasına değinir. İbn Mes‘ûd’dan nakledilen “*bize cenâze namazında bir dua ve kıraat şart koşulmadı. İmamın tekbir aldığı kadar tekbir al ve en güzel duaları seç ve oku*” rivâyetini tercih eder.⁸⁹ Onun birinci tekbirden sonra diğer namazlarda olduğu gibi Allah’a senâ edileceğini belirtmesi ve

⁸⁷ Molla Hüsrev, *Düerü’l-hukûk şerhu Gureri’l-ahkâm*, I, 67-68.

⁸⁸ İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısri (ö. 970/1563), *el-Babru’r-râik şerhu Kenzi’d-dekâik* (I-VIII), Dâru’l-kütübi’l-İslâmî, II. Baskı, tsz., I, 328. Şürünbülâlî de Hâşiye’sinde ‘*ve celle senâüke*’nin el-Hidâye’de de farz namazlarla mukayyed olduğunu belirttikten sonra İbn Nüceym’in görüşlerini aynen nakleder. Bkz. Şürünbülâlî, Ebü’l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî el-Vefâi el-Mısri (ö. 1069/1659), *Hâşiyetü Şürünbülâlî*(I-II), (*Düerü’l-Hukûk şerhu Gureri’l-Ahkâm* ile birlikte), Dâru ihyâi’l-kütübi’l-Arabiyye, (y.y.), tsz., I, 68.

⁸⁹ Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, I, 63-65.

'*ve celle senâüke*' hakkında bir izahta bulunmaması, cenâze namazı ile diğer namazlar arasında bir fark görmediğini göstermektedir.

Mevsilî de cenâze namazı hakkında "*İlk tekbirden sonra Allah'a hamd eder, ikinci tekbirden sonra Hz. Peygamber'e salât-ü selâm getirir. Üçüncü tekbirden sonra namaz kalan kişi kendisine, ölüye ve bütün müminlere dua eder. Dördüncü tekbirden sonra da selâm verir*" der⁹⁰ ve hamd-ü senânın nasıl yapılacağına dair bir bilgi vermez.⁹¹ Onun bu tavrından '*ve celle senâüke*'yi zorunlu görmediği, hatta Sübhâneke'den başka bir dua ile de hamd ve senâ edilmiş olunacağı kanaatinde olduğu anlaşılabilir. Mevsilî namaza başlarken okunacak dua hakkında bilgi verirken ise Sübhâneke'nin sonuna kadar okunacağını belirtir ve İmam Muhammed'in Sübhâneke'ye '*ve celle senâüke*' ifadesini de ilave ettiğini söyler.⁹²

Şürübülâlî(ö. 1069/1659) ise cenâze namazı ile ilgili bölümde; birinci tekbirden sonra senâda bulunulacağını, senânın Sübhâneke Allâhümme vebihamdike ilââhîrih olduğunu, senâ niyetiyle Fâtihâsûresinin okunmasının da caiz olduğunu söyler.⁹³ O da bu esnada '*ve celle senâüke*'den hiç bahsetmez. Fıkıh kitaplarının bir kısmında bu ayrıntıya girilmemiş olması, onların bu ifadenin söylenmesini gerekli görmemeleri ve bunu şart koşmamış olmaları şeklinde anlaşılabilir.

d. '*Ve celleSenâüke*'nin Bütün Namazlarda Okunması İsteğe Bağlıdır

Namazlarda '*ve celle senâüke*' ifadesinin söylenip söylenmemesi hususunda namaz kılan kişinin muhayyer olduğunu düşünen fakihler de mevcuttur. Bu görüşte olanlara göre bir kişi bu ifadeyi söylüyorsa ona

⁹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîl'l-Muhtâr*, I, 123-124.

⁹¹ Temel İslam kaynaklarının Türkçeye tercümelerinde bazen hassas davranılmadığı görülmektedir. Mevsilî cenâze namazının birinci tekbirinden sonra hem *el-Muhtâr* ve hem de onun şerhi olan *el-İhtiyâr*'da sadece Allah'a hamd edileceğini ifade etmiş olmasına rağmen *el-Muhtâr*'ın tercümesinde bu kısım "*İlk tekbirden sonra Allah Teâlâ'ya hamd olarak 'Sübhâneke' okunur*" şeklinde çevirilmiştir. Bkz. Celal Yeniçeri, *İmam-ı A'zam'ın İctihad ve Görüşleri, el-İhtiyâr Meini'l-muhtâr li'l-fetvâ Tercümesi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1978, s. 50.

⁹² Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîl'l-Muhtâr*, I, 67.

⁹³ Şürübülâlî, *Merâkı'l-felâh bi-İmdâdi'l-fettâh*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, II. Baskı, Beyrut 1424/2004, s. 214.

engel olunmaz, söylemeyen birine de bu konuda bir şey denilmez. Meselâ; İbn Mâze el-Buhârî(ö. 616/1219) diğer birçok fıkıh kitabında olduğu gibi, cenâze namazında ‘ve celle senâüke’ ifadesi ile ilgili hususu namaza başlanınca okunacak olan dua veya kıraat tartışmaları arasında ele almakta venamaz başlanınca Sübhâneke’nin sonuna kadar okunacağını söyledikten sonra Şemsü’l-eimme Halvânî’nin (ö. 452/1060) “meşâyibimiz ‘eğer ‘ve celle senâüke’ ifadesini söylerse bundan men edilmez, bunu söylemezse, söylemekle emredilmez” dediğini nakleder.⁹⁴ Diğer bir Hanefî fakihî Tahtâvî (ö. 1231/1816) ise ‘ve celle senâüke’ sözü hakkında mütekaddimün nezdinde bir görüş olmadığını belirttikten sonra Halvânî’nin sözünü tekrarlamaktadır.⁹⁵ Görüşlerini naklettiğimiz fakihlere göre sözkonusu tartışma gereksiz görülmüş ve uygulama kişilerin tasarrufuna bırakılmıştır. Bu hususta cenâze namazı ile diğerleri arasında bir ayırım da yapılmamıştır.

e. Cenâze Namazında Sübhâneke Yerine Başka Bir Dua da Okunabilir

Bazı Hanefiler cenâze namazında ilk tekbirden sonra hamd-ü senânın diğer namazlarda olduğu gibi, cenâze namazında da Sübhâneke duası ile yapılmasını şart koşmamışlardır. Meselâ; Kudûrî (ö. 428/1037) Cenâze Namazı bahsinde “tekbir alır ve bu tekbirden sonra Allah’a hamdeder, sonra tekrar tekbir alır ve Resûlullah’a salavât getirir, tekrar tekbir alır ve kendisi için, ölü için ve bütün Müslümanlar için dua eder. Dördüncü defa tekbir alır ve selam verir” demiş ve okunacak dualarla ilgili bir açıklama yapmamıştır.⁹⁶

⁹⁴ İbn Mâze el-Buhârî, *el-Mubtû’l-Bürhânî fi’l-fıkıhî’n-Nu’mânî*, I, 356. Ayrıca bkz. İbn Nüceym, *en-Nebri’l-fâik şerhu Kenzî’d-dekâik*, I, 208. Kaşgârî, Ebû Abdillâh Sedîdüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ali (ö. 705/1305) (*Münyetü’l-musallâ*, Dâru’t-tibâatî’l-Âmirâ, 1284, (y.y.), s. 52), İbn Nüceym (*el-Babru’r-râik şerhu kenzî’d-dekâik*, I, 328) ve Şürünbülâlî (*Merâkı’l-felâh bi İmdâdî’l-fettâh*, s. 103; *Hâşiyetü Şürünbülâlî*, I, 67-68) de aynı görüşü tekrarlamaktadır.

⁹⁵ Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmâil ed-Dükâtî et-Tahtâvî (ö. 1231/1816), *Hâşiyetü’t-Tahtâvî alâ merâkı’l-felâh şerhu Nûri’l-izâb*, thk.: Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî, Dâru İhyâi’l-kütübî’l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1418/1997, s. 259, 584.

⁹⁶ Kudûrî, Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî (ö. 428/1037), *Muhtasarü’l-Kudûrî fi’l-fıkıhî’l-Hanefî*, thk.: Kâmil Muhammed Muhammed Uveyda, Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1418/1997, s. 47 (والصلاة: أن يكبر تكبيرة) وحمد الله تعالى عقبيها ثم يكبر تكبيرة ويصلي على النبي صلى الله عليه وسلم ثم يكبر تكبيرة يدعو فيها لنفسه وللميت

Buna göre hamd Sübhâneke ile gerçekleşeceği gibi başka bir dua ile de mümkündür. Mergînânî (ö. 593/1197) de *el-Hidâye*'de cenâze namazı hakkındaki kısımda Sübhâneke ile ilgili bir ifadeye yer vermez. Sadece Kudûrî'de yer alan açıklamayı ona atıfta bulunmaksızın nakleder.⁹⁷ Mergînânî, hamdin nasıl yapılacağını cenâze bölümünde belirtmemiştir.⁹⁸ Bu eserlerde hamdin nasıl yapılacağını belirtmemesinin, fakihler arasında artık hamd ve senânın Sübhâneke duası ile yapıldığının yerleşmiş olmasından kaynaklanması da mümkündür.

İbn Mâze el-Buhârî, cenâze namazındaki kıraatle ilgili bölümde şöyle demektedir: *“İlk tekbirden sonra Allah’a hamdeder, Allah’a senâda bulunur. Buradaki senâ hakkında herhangi bir şey belirlenmedi. Diğer namazlarda ise senâ hususunda sınırlama getirdiler. Bu da Sübhâneke Allâhümme ilââbirih’dir. Şemsü’l-eimme dedi ki: İftitah tekbirinden sonraki senâ hususunda ibtilaf ettiler. Bir*

(والمسلمين ثم يكبر تكبيرة رابعة ويسلم). Eserin tercümesinde Cenaze Namazı Bahsinde ise şöyle denilmektedir: “(Dört tekbirden ibarettir) birinci tekbirin arkasında Sübhâneke Allâhümme ve bihamdike ve tebârekesmüke ve teâlâ ceddüke ve celle senâüke ve lâ ilâhe gayruk duasını okuyarak Allah’a hamdeder, sonra ikinci tekbiri alarak Hz. Peygamber’e salât-ü selâm getirir. Sonra üçüncü tekbiri alır ve kendisine, ölüye ve bütün Müslümanlara duâ eder.” Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebi Bekr Muhammed b. Ahmed (ö. 428/1037), *Kudûrî Metni Tercemesi*, Trc.: Ali Arslan, Arslan Yayınları, İstanbul (t.y.), s. 26. Eserin Osmanlıca tercümesinde ise “*Allah’a hamdeder*” ifadesi “*Sübhâneke okur*” şeklinde tercüme edilmiştir. (Bkz. Emin Fehim Paşa, *Kudûrî Şerif Tercümesi: Aşîzîye*, V. Baskı, Dersaadet, 1314, s. 43-44). Soner Duman ve Osman Güman tarafından yapılan tercüme ise metne uygundur. Bkz. *Mubtasaru'l-Kudûrî*, Trc.: Soner Duman, Osman Güman, Editör: Faik Akçaoğlu, Beka Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 107.

⁹⁷ Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, s. 92 (“*Cenâze namazı dört tekbirden ibaret olup birinci tekbirden sonra kişi Allah’a hamdeder, ikinci tekbirden sonra Hz. Peygamber’e (s.a.v.) salavât getirir, üçüncü tekbirden sonra kendine, ölüye ve bütün Müslümanlara dua eder, dördüncü tekbirden sonra da selâm verir*”).

⁹⁸ Mergînânî namaza başlarken okunacak dualarla ilgili ise Sübhâneke’nin okunacağını, meşhur rivâyetlerde yer almadığından dolayı *‘ve celle senâüke’* ifadesinin farz namazlarda söylenmeyeceğini belirtir. Bkz. Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, s. 48. *el-Hidâye*’nin hadislerinin tahririni yapan Zeyle’î’nin naklettiği rivâyetlerde *‘ve celle senâüke’* ile ilgili bir ifade yer almamaktadır. (Bkz. Zeyle’î, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf b. Muhammed (ö. 762/1360), *Nasbu’r-râye li ebâdîsi’l-Hidâye*, (I-V), Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, III. Baskı, Beyrut 2010, I, 394-399.

kısmı Zâhiru'r-rivâye'deki bütün zikirlerle Allah'a hamdeder derken, bir kısmı da farz namazlarda/diğer namazlarda olduğu gibi Sübhâneke Allâhümmeilâ âbirih okur dedi."⁹⁹ Aynî (ö.855/1451) ise, *Mebşû't*'tan naklen cenâze namazında ilk tekbirden sonra ne okunacağı hususunda âlimlerin ihtilaf ettiğini, bazılarının Zâhiru'r-rivâye'de olduğu gibi Allah'a hamd edeceğini, bazılarının ise bütün namazlarda olduğu gibi Sübhâneke duasını okuyacağını söylediğini ve bunun Hasan (b. Ziyâd)'ın (ö. 204/819) EbûHanîfe'den rivâyeti olduğunu söylediğini nakleder.¹⁰⁰

İbrahim Halebî'nin (ö. 956/1549) Cenâze Namazı bölümünde "*birinci tekbiri alır ve akabinde senâda bulunur*"¹⁰¹ sözünü şerheden Dâmâd, ilk tekbirden sonra senâ olarak imamın ve cemaatin Sübhâneke'yi sonuna kadar okuyacağını, Zâhiru'r-rivâye'ye göre Allah'a hamdedeceğini, senâ ve Sübhâneke okunması görüşünün Hasan (b. Ziyâd)'ın İmam-ı Azam'dan rivâyeti olduğunu söyler.¹⁰² Haskefî (ö. 1088/1677) ise aynı metnin şerhinde Fâtiha sûresini okumayacağını, ancak senâ niyetiyle okuyabileceğini belirtir.¹⁰³ Aynı şekilde Şürübülâli'ye (ö. 1069/1659) göre de birinci tekbirden sonra senâda bulunulur. Senâ ise Sübhâneke duasıdır vesenâ niyetiyle Fâtiha sûresinin okunması da caizdir.¹⁰⁴ Cenâze namazı konusunu ele alırken Sübhâneke ile ilgili ayrıntıya girmeyen İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) cenâze namazı ile ilgili bölümde senâyı Sübhâneke olarak kabul eder ve *el-Mebşû't*'ta Allah'a hamdedileceğinin belirtildiğine işaret ettikten sonra "*bana göre Zâhiru'r-rivâye'nin muktezâsı,*

⁹⁹ İbn Mâze el-Buhârî, *el-Mubtû'ü'l-bürhânî fi'l-fıkhi'n-Nu'mânî*, II, 178. Ayrıca bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, II, 125-126.

¹⁰⁰ Bkz. Aynî, *el-Binâye şerbu'l-Hidâye*, III, 252.

¹⁰¹ Halebî, Burhâneddin İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim (ö. 956/1549), *Mülteka'l-ebbur* (I-IV), (Mecma'u'l-enhur ile birlikte), thk.: Halil İmrân el-Mansûr, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1419/1998, I, 270-271.

¹⁰² Damad Efendi, Abdurrahman Gelibolulu Şeyhîzâde (ö. 1078/1667), *Mecma'u'l-enbur fi şerhi Mülteka'l-ebbur* (I-IV), thk.: Halil İmrân el-Mansûr, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1419/1998, I, 270-271.

¹⁰³ Haskefî, Alâeddin Muhammed b. Ali b. Muhammed ed-Dımaşkî (ö. 1088/1677), *ed-Dürri'l-münteka fi şerhi'l-Mültekâ* (I-IV), (Mecma'u'l-enhur ile birlikte), thk.: Halil İmrân el-Mansûr, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1419/1998, I, 270-271.

¹⁰⁴ Şürübülâli, *Merâkı'l-felâh bi-ımdâdi'l-fettâh*, s. 214.

hangi hamd sığasıyla olursa olsun, sünnetin yerine geleceğidir. Bu durum, hamdetmeyi müştamil olduğundan mezkûr senâya (Sübhâneke'ye) da şâmilidir” demektedir.¹⁰⁵

Hanefiler dışındaki bir kısım ulemâ ise cenâze namazında ilk tekbirden sonra Fâtiha sûresinin okunacağı görüşündedirler. Tirmizî bazı sahâbe ve diğerlerinin ilk tekbirden sonra Fâtiha sûresinin okunmasını kabul ettiklerini, Şâfiî, İbn Hanbel ve İshâk'ın da aynı görüşte olduğunu söyler.¹⁰⁶

f. Hiçbir Namazda ‘Ve celle Senâüke’ Okunmaz

Bazı Hanefî fakihleri ise hiçbir namazda Sübhâneke duasının ‘ve celle senâüke’ ile birlikte okunmayacağı düşüncesindedirler. Bu görüşü ileri sürenler, mesned olarak meşhur rivayetlerde sözkonusu ifadenin yer almamasını ve bu ifade hakkında mütekaddimûndan nakledilen bir söz olmamasını zikrederler. Bu husus cenâze namazı da dâhil olmak üzere bütün namazlar için geçerlidir. Fıkıh kaynaklarında bu tartışmalar cenâze namazı hakkında değil, bütün namazlar esas alınarak yapılmaktadır. Meselâ İbn Mâze el-Buhârî, ‘ve celle senâüke’ ifadesinin *el-Asl* ve *en-Nevâdir*'de zikredilmediğini belirtir.¹⁰⁷ Aynî dememişur haberlerde Sübhâneke ile birlikte ‘ve celle senâüke’ lafzının zikredilmediğini söyler ve bu ifade hakkında mütekaddimûndan menkul bir söz olmadığını nakleder.¹⁰⁸

İbn Nüceym (ö. 970/1563) de Sübhâneke'de ‘ve celle senâüke’ ifadesi hakkında bu ifadenin meşhur rivayetlerde yer olmadığını söyledikten sonra şöyle der: “Netice olarak evlâ olan, rivâyet edileni muhafaza etme bakımından, her ne kadar bu ifade Allah'a bir senâ olsa da, rivâyete ziyade yapmaksızın bütün namazlarda bu ifadenin terkedilmesidir.”¹⁰⁹ İbn Nüceym, Ebû Hafs'tan namazda ‘ve celle senâüke’nin söylenmesinin mekruh

¹⁰⁵ İbn Âbidîn, *Reddu'l-mubtâr ale'd-Dürri'l-mubtâr*, II, 212. Cenâze namazının sünnetlerinin üç olup bunların hamd, sena ve dua olarak belirtilmesi ve sena ile hamdın aynı veya ayrı olduğuna dair tartışma için bkz. İbn Âbidîn, *A.g.e.*, II, 209.

¹⁰⁶ Tirmizî, “Cenâiz”, 39, No: 1027.

¹⁰⁷ İbn Mâze el-Buhârî, *el-Muhît el-Bürhânî*, I, 356.

¹⁰⁸ Aynî, *el-Binâye*, II, 187.

¹⁰⁹ İbn Nüceym, *el-Babru'r-râik şerhu kenzi'd-dekâik*, I, 328; San'ânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 30.

olduğunu da nakleder.¹¹⁰ İbn Nüceym ‘*ve celle senâüke*’ ifadesi ile ilgili tartışmayı sadece cenâze namazı çerçevesinde değil, bütün namazlar bağlamında ele alır. İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) ise önceki fakihlerin görüşlerini de naklederek şöyle der:

“*Bedâi*”de Zâhiru’r-rivâye’ye göre ‘*ve celle senâüke*’yi terkederek denilir. *Kâfî*’de ise bu ifadenin meşhur rivayetlerde yer almadığı belirtilir. *Babr* ve *Hilye*’de ise her ne kadar bu ifade Allah’ı senâ olsa da, rivayet edilene ziyadede bulunmaksızın olduğu gibi muhafaza etmek için, evlâ olanbu ifadeyi bütün namazlarda terketmektir denilir. Bu sözde *Hidâye* sahibinin ‘*ve celle senâüke*’yi farzlarda okumaz’ ifâdesinin mefhumu olmadığına bir işaret vardır. Fakat *Hidâye* sâhibi *Mubtârâtü’n-Nevâzil* adlı eserinde ‘*ve celle senâüke*’ sözü meşhur rivayetlerde farzlar hakkında nakledilmemiştir. Nerede rivâyet edilmişse ondan maksat teheccüd namazıdır’ demiştir. ‘*Ve celle senâüke*’ ifadesinin yalnız cenâze namazında okunacağını (İbrahim Halebî (ö. 956/1549)) *Şerhu’l-Münyeti’s-Sağır*’de zikretmiş, fakat bu sözü kimseye nispet etmemiştir. Bunu (Mergînânî’nin (ö. 593/1197)) *Hidâye* ve *Mubtârâtü’n-Nevâzil*’inden naklettiğimizden başkası hakkında görmedim.”¹¹¹

Netice itibariyle bazı Hanefî fakihler tarafından meşhur rivayetlerde yer almadığından dolayı meşhur rivâyeti olduğu gibi muhafaza etmek için ‘*ve celle senâüke*’ ifadesinin bütün namazlarda terkedilmesi daha uygun görülmüştür.

g. ‘*Ve celle Senâüke*’ Sadece Cenâze Namazında Okunur

Hanefî fıkıh kaynaklarının bir kısmında ise ‘*ve celle senâüke*’ ifadesinin sadece cenâze namazında söylenebileceği görüşünün dile getirildiği, bununla birlikte onların bunu bir zorunluluk olarak ifade etmedikleri görülmektedir. Zira cenâze namazı kısaca hamd-ü senâ, salavât ve duadan ibaret görülmüş, bunların sınırlarının belirlenmediği

¹¹⁰ İbn Nüceym, *en-Nebru’l-fâik şerhu Kenzi’d-dekâik* (I-III), thk.: Ahmed Azv İnâye, Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut, 1422/2002, I, 208. Şürünbülâlî de bu hükmün farzlarla mukayyed olduğunu söyledikten sonra İbn Nüceym’in görüşünü olduğu gibi tekrarlar. Bkz. Şürünbülâlî, *Hâşiyetü Şürünbülâlî*, I, 67-68.

¹¹¹ İbn Âbidîn, *Reddu’l-mubtâr ale’d-Dürri’l-mubtâr*, I, 488.

açıklanmıştır. Şâfiî'nin cenâze namazını diğer namazlar gibi görmesine karşılık, Hanefî mezhebinde cenâze namazı diğer namazlardan farklı değerlendirilmiştir. Bunun gerekçesi olarak da İbn Mes'ûd'dan nakledilen "Resûlüllah bize cenâze namazında dua ve kıraat belirlemedi, imam tekbir aldığı gibi sen de tekbir al ve dilediğin en güzel duaları oku" rivâyeti¹¹² ve Abdurrahman b. Avf ve İbn Ömer'den nakledilen "cenâze namazında Kur'an'dan bir kıraat yoktur, çünkü cenâze namazı dua için emredilmiştir/meşru kılınmıştır. Duanın başlangıcı da hamd, senâ ve Resûlüllah'a salavattır,kıraat değildir" rivâyetidir.¹¹³ Cenâze namazı gerçek bir namaz değil, ölü için dua ve istiğfardır. Cenâze namazında rükû ve secde gibi rükünler yoktur. Cenâze namazında dua, abdest ve kibleye dönmenin şart koşulması, tilavet secdesinde de olduğu gibi, onun gerçek bir namaz olmasına işaret etmez. Bu nedenle cenâze namazına mutlak olarak namaz denilemez.¹¹⁴

Günümüzde yazılan Hanefî ilmihallerde ise cenâze namazında Sübhâneke'nin 've celle senâüke' ile birlikte okunmasının vurgulandığı görülmektedir.¹¹⁵ Hâlbuki fıkıh kaynaklarında durum böyle değildir. Zira 've celle senâüke' ifadesinin cenâze namazlarında okunması ile ilgili değerlendirmelerin fıkıh kaynaklarında ele alınışına bakacak olursak; İbrahim Halebî (ö. 956/1549) namaza başlayınca Sübhâneke duasının okunacağını söylemiş,¹¹⁶ Dâmâd Şeyhîzâde Abdurrahman (ö. 1078/1667) *Mültekâ* şerhinde, meşhur rivâyetlerde 've celle senâüke' ifadesinin

¹¹² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 343.

¹¹³ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 343.

¹¹⁴ Bkz. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 342-344.

¹¹⁵ Hanefî ilmihallerde cenâze namazında Sübhâneke'nin 've celle senâüke' ile birlikte okunmasının mutlaka yer aldığı görülmektedir. Bkz. *İlmihal*, Heyet, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006, (I-II), I, 362; Şentürk, Lütfi-Yazıcı, Seyfettin, *İslam İlmihali*, DİB, VII. Baskı, Ankara, 2014, s. 233; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Ankara tsz., s. 254; Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul, tsz., s. 403; Gözübenli, Beşir, "Cenâze", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (I-IV), Redaktör, İbrahim Kafı Dönmez, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, I, 307; IV, 158. Süleyman Ateş (*İslam İlmihali*, I-II, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1997, II, 232-235) ve Vecdi Akyüz (*Mukayeseli İbadetler İlmihali -İslâm Fıkıhında İbadetler-* I-IV, İz Yayıncılık, İstanbul 1995, I, 297) ise cenâze namazında 've celle senâüke' ifadesine yer vermemişlerdir.

¹¹⁶ Halebî, *Mültekâ'l-ebhur* (*Mecma'u'l-enhur* ile birlikte), I, 141.

nakledilmediğini belirtmiştir.¹¹⁷ Haskefi ise “*evlâ olan cenâze namazı dışında ‘ve celle senâüke’ ifadesinin terkidir*” demektedir ve bu ifadeyi *Mültekâ* müellifi Halebî’ye nispet etmektedir.¹¹⁸ Görüldüğü üzere o ‘*ve celle senâüke*’nin cenâze namazı dışında söylenmemesini sadece evleviyetle izah etmiş, bunun cenâze namazında zorunluluğunu da söylememiştir. İbn Âbidîn, namazın âdâbı kısmında ‘*ve celle senâüke*’ cümlesinin yalnız cenâze namazında okunacağını İbrahim Halebî’nin (ö. 956/1549) *Şerhu’l-Münyeti’s-Sağîr*’inde zikredildiğini, fakat onun bu sözü kimseye nispet etmediğini belirtir ve bunu Mergînânî’nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye* ve *Mubtârâtü’n-Nevâzîl*’inden başka yerde görmediğini söyler.¹¹⁹

Kâmil Miras (ö. 1957) dacenâze namazında birinci tekbirden sonra okunacak dua olarak Sübhâneke’yi zikredip ‘*ve celle senâüke*’ ifadesini parantez içinde nakletmekte ve dipnot olarak “*daha uzun bir hayli iftitab duaları vardır. Fakat Hanefî mezhebinde muhtar olan yukarıda yazılı olan duadır. Bu duadaki kavis içine aldığımız (ve celle senâüke) fıkrası meşahir-i rivâyette bulunmadığından sair namazlarda bu fıkra okunmaz*” demektedir.¹²⁰

Bazı kaynaklarda Muhammed b. Abdullah b. Mes’ûd el-Mes’ûdî’ye (ö. 420/1029) nispet edilen bir görüşe de işaret etmeliyiz. Mes’ûdî’nin bayram namazının her tekbirinden sonra ‘*ve celle senâüke*’ ile birlikte Sübhâneke okunması görüşünde olduğu rivâyet edilmektedir.¹²¹

¹¹⁷ Dâmâd, *Mecma’u’l-enbur fî şerhi Mülteka’l-ebbur*, I, 141.

¹¹⁸ Haskefi, *ed-Dürri’l-müntekâ fî şerhi’l-Mültekâ*, (*Mecmau’l-enbur* ile birlikte), I, 141; Tahtâvî, *Hâşiyetü’l-Tahtâvî alâ merâkî’l-felâh*, s. 259. Haskefi diğer bir eserinde ise ‘*ve celle senâüke*’ ifadesinin sadece cenâze namazında söyleneceğini belirtmektedir. Bkz. Haskefi, *ed-Dürri’l-mubtâr şerhu Tenvîri’l-ebâr ve câmi’i’l-bihâr*, thk.: Abdülmün’im Halil İbrahim, Dâru’l-kütübü’l-ilmîyye, Beyrut 1423/2002, s. 67. Tahtâvî de ‘*ve celle senâüke*’nin cenâze namazı dışında terkinin evlâ olduğunu tercih eder. Bkz. et-Tahtâvî, *Hâşiyetü’l-Tahtâvî alâ merâkî’l-felâh*, s. 584.

¹¹⁹ İbn Âbidîn, *Reddü’l-mubtâr ale’l-Dürri’l-mubtâr*, I, 488.

¹²⁰ Kâmil Miras, *Tecrid-i Sarih Tercümesi*, IV, 491-492.

¹²¹ Bkz. Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *el-Mecmû’ şerhu’l-mübezzeb* (I-XX), thk.: Mahmûd Matrahî, Dâru’l-fıkr, 1. Baskı, Beyrut 1417/1996, V, 17; *Ravzatü’l-tâlibîn ve umdetü’l-müfîdîn* (I-XII), thk.: Züheyr eş-Şâviş, el-Mektebü’l-İslâmî, Beyrut, Şam, Amman, III. Baskı, 1412/1991, II, 71; İbn Kesir, Ebû’l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Ömer (ö. 774/1373), *Tabakâtü’s-Şâfiyyîn*, thk.: Enver el-Bâz, Dâru’l-Vefâ, (y.y.), 2004, s. 398, 399.

Ancak ona nisbet edilen bu görüşü İbn Salâh (ö. 643/1245) garîb olarak nitelemektedir.¹²²

Celal Yıldırım ise *'ve celle senâüke'* ifadesinin diğer namazlarda söylenmeyip cenâze namazında söylenmesinin bir kısım hikmetlerinden bahseder. Yıldırım şöyle demektedir:

"el-Asıl, en-Nevâdir gibi kaynak kitaplarda cenâze namazının dışında bu cümlenin okunmaması oradaki duâ makamına ve onun esrar ve hikmetine daha uygundur, sonucuna işaret edilmektedir. Allah'ı lâyıkiyla övmek ne mümkün... O kendisini övdüğü gibi uludur. Cenâze namazında mü'min kardeşimiz için duâ ederken, namazın başlangıcında yine Sübhâneke'yi okuyoruz. Ne var ki *ve celle senâüke'*ye burada yer veriyoruz. Bunun birçok nedeni vardır:

a-) Her duanın ve duada yer alan kelime ve cümlenin bir makamı vardır ki onun başka bir yerde okunması aynı feyiz ve rahmete kapı açmaz.

O halde *ve celle senâüke'*nin feyiz ve rahmet makamı, cenâze namazındadır.

b-) Ölen kardeşimiz için Allah'ın rahmet ve mağfiretini dilerken O'nun yüceliğini, azamet ve kudretini, rahmet ve inayetini önce Sübhâneke ile anlatmaya ya da dile getirmeye çalışıyoruz. Bu açıdan O'nun geniş rahmet ve mağfiretini diliyoruz. Ve *celle senâüke* diyerek O'nun rahmet ve mağfiretinin, azamet ve kibriyasının yüceliğine erişmenin mümkün olmadığını, en üstün övgüye ancak O'nun lâyük bulunduğunu kalbimizden dilimize getirmeye çalışıyor ve *"ve celle senâüke"* cümlesiyle bunu ifâde ediyoruz.

c-) Bu cümlenin cenâze namazında okunduğunda kalbe verdiği şifâyı başka yerde okunmasıyla elde etmek o ölçüde te'sirli değildir. Bu bakımdan dualarda rivâyet edilen şekle bağlı kalmakta büyük yarar vardır. Ve *cellesenâüke* cümlesinin vereceği şifâyı

¹²² Bkz. İbn Salâh, *Tabakâtü'l-Fukahâ eş-Şâfiyye* (I-II), thk.: Muhyiddîn Ali Necîb, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, I. Baskı Beyrut 1992, I, 209.

biraz da bu açıdan değerlendirmek gerekir.”¹²³

Yukarıda zikredilen tartışmalarda fakihlerin ileri sürdükleri gerekçelerden de anlaşıldığı gibi cenâze namazında ‘*ve celle senâüke*’ ifadesinin söylenip söylenmemesi ile ilgili ihtilaflar tamamen rivâyetin sıhhati ile ilgili olup bu ifadenincenâze namazında söylenmesinin herhangi bir hikmeti söz konusu değildir.

Sonuç

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) namaza başlarken farklı dualar okumuş, bunlardan bazılarını da daha çok tekrarlamıştır. Fıkhi mezhepler ise ilerleyen asırlarda Resûlüllah’ın sünnetindeki bu genişliği daraltarak otorite kabul ettikleri sahâbe ve tâbiînin uygulamaları olan veya Hz. Peygamber’in daha çok tekrarladığını düşündükleri dualardan birini esas almışlar ve namazlara başlarken bunlardan birinin okunmasını tercih etmişlerdir. Hanefîler ise bütün namazlarda iftitah tekbirinden sonra Sübhâneke duasının okunmasını benimsemişlerdir. Cenâze namazında Resûlüllah (s.a.v.) diğer namazlardan farklı dualar okumuştur. Merfû rivayetlere yer veren temel hadis kaynaklarında cenâze namazında Resûl-i Ekrem’in (s.a.v.) üçüncü tekbirden sonra okuduğu farklı dualar bulunmakta, hatta bu duaların kaçınıcı tekbirden sonra olduğuna işaret edilmemektedir. Cenâze namazında Resûlüllah’ın (s.a.v.) Sübhânekeduasını okuduğuna dair bir rivâyete hadis ve fıkhî kaynaklarında rastlanılmamıştır. Musannefler gibi merfû ve mevkûf rivâyetlere birlikte yer veren kaynaklarda ise sahâbe ve tâbiûndan cenâze namazının her bir tekbirinden sonra okudukları dualarla ilgili rivâyetler yer almaktadır. Merfû ve mevkûf rivâyetler dikkate alındığında cenâze namazında okunacak dualar hususunda diğer namazlara kıyasla oldukça geniş bir serbestlik olduğu görülmektedir.

Namaza başlarken Sübhâneke okunması hususunda Hanefî ve Hanbelî fakihler hemfikir iken cenâze namazında diğer namazlar gibi Sübhânekeduasının okunması görüşü sadece Hanefîlere mahsustur. Bu görüş, esas itibarıyla farz veya nâfile bütün namazlara başlarken ‘*hamd-ii senâ*’da bulunma hükmüne dayanmakta olup bütün namazlara Sübhâneke

¹²³ Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhi* (I-IV), Uysal Kitabevi, VI. Baskı, Konya 1991, I, 255-256.

ile başlama hükmünden hareketle cenâze namazı da bir namaza benzetilerek aynı duanın okunması kabul edilmiştir.

Erken dönem hadis kaynaklarında Sübhâneke'nin '*ve celle senâüke*' ile birlikte geçtiği bir rivâyet tespit edilememiştir. Sübhâneke'nin '*ve celle senâüke*' ile birlikte yer aldığı hadis kaynağı olarak Deylemî'nin *Firdavsü'l-abbâr*'ı görülmektedir. Şâfî mezhebine bağlı olmasına rağmen Gazâlî de *İhya*'sında Sübhâneke'yi mezkûr ifadeyle birlikte zikretmiştir. Hanefî kaynaklarında Sübhâneke'nin '*ve celle senâüke*' ile birlikte okunacağı görüşü Muhammed eş-Şeybânî'ye nispet edilmekle birlikte onun eserlerinde böyle bir ifadesine rastlanamamıştır. Görülebildiği kadarıyla bu görüşü eş-Şeybânî'ye nispet eden ilk kişi Serahsî olup, İmam Muhammed'in eserine atıfta bulunurken kitap adı matbu metinlerde farklı şekillerde yer almıştır. Bu karışıklık daha sonraki Hanefî fıkıh kaynaklarında da devam etmiştir. Fakihler Şeybânî'ye nispet edilen bu görüşün onun eserlerinde olup olmadığını tahkik etmemişlerdir.

Bilhassa Türkçe ilmihallerde cenâze namazında Sübhâneke'nin '*ve celle senâüke*' ile birlikte okunması vurgulanmakta, diğer namazlarda ise bu ifadenin okunup okunmaması hususunda bir değerlendirme yer almamaktadır. Fıkıh kaynaklarında ise '*ve celle senâüke*' ifadesi genel olarak cenâze namazı bağlamında değil, namazların başlangıcında okunacak dua konusunda ele alınmaktadır. Hanefî fakihler Sübhâneke duasının sözkonusu ifade ile birlikte okunması hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. '*Ve celle senâüke*'nin bütün namazlarda okunabileceğini dile getirenler olduğu gibi, bu ifadenin farz namazlar dışında bütün nafil namazlarda okunabileceğini savunanlar da vardır. Yine meşhur rivâyetlerde mevcut olmayan kısmın cenâze namazında okunmayabileceğini söyleyenlerle birlikte bunun bütün namazlarda okunup okunmaması hususunda kişinin muhayyer olduğunu belirten fakihler de mevcuttur. Cenâze namazında hamd ve senâ olarak Sübhâneke'den başka bir duanın okunması da mümkündür. Bir kısım fakihler ise cenâze namazının bazı yönleriyle namaza benzemekle birlikte rükû ve secde olmaması sebebiyle mutlak olarak namaz sayılamayacağı gerekçesiyle bahse konu ifadenin sadece cenâze namazında okunabileceği görüşündedirler. Hanefî fakihlerin çoğunluğu ise '*ve celle senâüke*' ifadesinin meşhur rivâyetlerde yer almamış olmasını dikkate alarak cenâze namazı da dâhil olmak üzere bunun bütün namazlarda okunmaması gerektiğini söylemişlerdir. Kanaatimizce hem temel hadis kaynaklarında ve

hem de fıkıh literatüründe ne Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) ve ne de sahâbeden birine bilinen bir isnadla ulaşmayan bu ifadenin cenâze namazında da söylenmemesi daha isabetlidir. Cenâze namazı Allah'a hamd ve senâ, Resûlüllah'a (s.a.v.) salavât ve cenâze ile birlikte bütün mü'minlere duadan ibaret olduğundan, Sübhâneke'nin '*ve celle senâüke*' ile birlikte okunmasının zorunluluk derecesinde gerekli görülmesi uygun değildir. Bu düşüncenin daha ziyade ilmihallerden veya ilmihallere dayanan diğer dinî kitaplar ve yaygın din eğitiminden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Cenâze namazında hamd-ü senâ, salavât ve dua farklı ifadelerle yerine getirilebilir. Geniş dinî bilgiye sahip olmayanlara bu ifadenin öğretilmesi de kanaatimizce gereksizdir. '*Ve celle senâüke*' ile ilgili durum, İslâm'ın ilk dönemine ait bazı hususların sonraki asırlara teâmül olarak nakledildiği halde rivâyet olarak nakledilmediğini de göstermektedir. Herhangi bir isnadlı rivâyete dayanmayan benzer uygulamalar ise başlı başına bir araştırma konusudur.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam es-San'ânî (ö. 211/827), *Musannef* (I-X), thk.: Eymen Nasruddin el-Ezherî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1421/2000.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, (ö. 241/855), *el-Müsned* (I-VI), el-Mektebü'l-İslâmî, 5. Baskı, Beyrut 1405/1985.
- Ahmed b. Hanbel, *Mesâil*, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel rivayeti, thk.: Züheyr eş-Şâviş, Mektebetü'l-İslâmî, I. Baskı, Beyrut 1401/1981.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî (ö. 855/1451), *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (I-XIII), neşr.: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1420/2000.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısrî (ö. 786/1384), *el-İnâye şerhu'l-bidâye* (I-X), (Hidâye ile birlikte), Dâru'l-fıkr, (y.y.) tsz.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-keübrâ* (I-XI), thk.: Muhammed Abdülkadir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, III. Baskı, Beyrut 1424/2003.
- Beyhakî, *ed-Duâü'l-kebîr* (I-II), thk.: Bedr b. Abdullah, I. Baskı, Kuveyt 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (ö. 256/869), *el-Câmi'u's-sabîb* (I-VIII), el-Mektebetü'l-İslâmîyye, İstanbul tsz.
- Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, thk.: Semîr b. Emin ez-Züheyrî, Mektebetü'l-meârif, I. Baskı, Riyad 1419/1998.
- Dabbî, Fudayl b. Gazvân (ö. 195/810), *ed-Duâ*, thk.: Abdülaziz b. Süleyman, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1419/1999.
- Damad Efendi, Abdurrahman Gelibolulu Şeyhîzâde (ö. 1078/1667), *Mecma'u'l-enbur fî Şerhi Mülteka'l-ebhur* (I-IV), thk.: Halil İmrân el-Mansûr, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1419/1998.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed (ö. 385/995), *es-Sünen* (I-IV), thk.: Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî, Dâru'l-ma'rif, Beyrut tsz.

- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân (ö. 255/868), *es-Sünen (I-II)*, thk.: Fevvâz Ahmed Zümerlî-Hâlid es-Seb'û'l-alemî, Dâru'l-kütübî'l-'Arabî, I. Baskı, Beyrut 1407/1987.
- Deylemî, Ebû Şüca'Şirûye b. Şehredâr b. Şirûye (ö. 509/1115), *Firdavsü'l-abbâr bi me'sûri'l-bitâb (I-V)*, thk.: Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1406/1986.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *es-Sünen (I-IV)*, thk.: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul tsz.
- Elbanî, Muhammed Nâsiruddîn, *Abkâmü'l-cenâiz ve bide'uhâ*, Mektebetü'l-meârif, I. Baskı, Riyad 1412/1992.
- Elbânî, *Sıfatu salâti'n-nebî mine't-tekbîr ile't-teslîm ke enneke terâhâ*, el-Mektebü'l-Meârif, X. Baskı, Riyâd tsz.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî (ö. 505/1111), *İhyâu Ulûmi'd-dîn (I-IV)*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tsz.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah b. Muhammed en-Nisâburî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-sahâbeyn (I-IV)*, thk.: Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1. Baskı, Beyrut 1411/1990.
- Halebî, Burhâneddîn İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim (ö. 956/1549), *Mülteka'l-ebbur (I-IV)*, (Mecma'u'l-enhur ile birlikte), thk.: Halil İmrân el-Mansûr, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1419/1998.
- Haskefî, Alâeddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed ed-Dımaşkî (ö. 1088/1677), *ed-Dürrü'l-münteka fî şerhi'l-Mültekâ (I-IV)*, (Mecma'u'l-enbur ile birlikte), thk.: Halil İmrân el-Mansûr, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1419/1998.
- Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-obsâr ve câmi'i'l-bihâr*, thk.: Abdülmün'im Halil İbrahim, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1423/2002.
- Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî (ö. 741/1341), *Lübâbü't-te'vîl fî meâni't-tenzîl*, thk.: Muhammed Ali Şahin, Dâru'l-kütübîl-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1415.

- Heysemî, Nûreddîn Ali b. Ebî Bekr (ö. 807/1404), *Mecma'ü'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id* (I-X), Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1408/1988.
- Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân (ö. 806/1404), *el-Muğnî an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fî tabrici mâ fi'l-İhyâi mine'l-abbâr* (İhyâ ile birlikte).
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşkî (ö. 1252/1836), *Reddü'l-mubtâr ale'd-Dürri'l-mubtâr* (I-VI), Dâru'l-fıkr, II, Baskı, Beyrut 1412/1992.
- İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* (I-XVI), thk.: Muhammed b. Abdullah el-Cum'a ve Muhammed b. İbrahim el-Lahyerân, Mektebetü'r-rüşd Nâşirûn, I. Baskı, y.y. 1425/2004.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid, (ö. 861/1457), *Fethu'l-kadâr* (I-X), (Mergînânî'nin *Kitâbü'l-bidâye'si* ile birlikte), Dâru'l-Fıkr, (y.y.) tsz.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Ömer (ö. 774/1373), *Tabakâtü's-Şâfiyyîn*, thk.: Enver el-Bâz, Dâru'l-Vefâ, (y.y.) 2004.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme (ö. 620/1223), *el-Muğnî* (I-XV), thk.: Abdullah b. Abdülmuhsin, Abdülfettah Muhammed, Dâru âlemi'l-kütüb, III. Baskı, Riyad 1417/1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö. 275/888), *es-Sünen* (I-II), thk.: M. Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, (y.y.) 1395/1975.
- İbn Mâze el-Buhârî, Burhânüddîn Ebu'l-Meâlî Mahmud b. Ahmed b. Abdülazîz el-Hanefî (ö. 616/1219), *el-Mubât el-Bürhânî fi'l-fıkhi'n-Nu'mânî* (I-IX), thk.: Abdülkerîm Sâmî el-Cündî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, I. Baskı, Beyrut 1424/2004.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî (ö. 970/1563), *el-Babru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (I-VIII), Dâru'l-kütübi'l-İslâmî, II. Baskı, (y.y.) tsz.
- İbn Nüceym, *en-Nebru'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik* (I-III), thk.: Ahmed Azv İnâye, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1422/2002.

- İbn Salâh, *Tabakâtü'l-Fukahâ eş-Şâfiyye* (I-II), thk.: Muhyiddîn Ali Necîb, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, I. Baskı Beyrut 1992.
- Karafî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim (ö. 684/1285), *eş-Zebîra* (I-XIV), thk.: Muhammed el-Haccî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994.
- Kâsânî, Alâaddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Hanefî (ö. 587/1191), *Bedâi'u's-sânâi' fi tertîbi's-serâi'* (I-X), thk.: Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, II. Baskı, Beyrut 1424/2003.
- Kaşgârî, Ebû Abdillâh Sedîdüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ali (ö. 705/1305), *Münyetü'l-musallî*, Dâru't-tibâati'l-Âmîra, (y.y.)1284.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî (ö. 428/1037), *Muhtasarü'l-Kudûrî fi'l-fıkhi'l-Hanefî*, thk.: Kâmil Muhammed Muhammed Uveyda, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1418/1997.
- Mâlik b. Enes, (ö. 179/795), *el-Muvatta'* (I-II), thk.: M. Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, (y.y.) tsz.
- Mâlik b. Enes, *el-Müdevenetü'l-kâibrâ* (I-IV), Sahnûn b. Said et-Tenûhî rivayeti, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1415/1994.
- Mergînânî, Burhanüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Ebi Bekr b. Abdülcelil el-Fergânî (ö. 593/1197), *el-Hidaye şerbu Bidayeti'l-mübtedâ* (I-IV), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, (y.y.) tsz.
- Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (ö. 683/1284), *el-İhtiyar li-ta'ülî'l-muhtâr* (I-V), thk.: Züheyr Osman el-Ca'îd, Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut tsz.
- Miras, Kâmil, *Sabîh-i Bubârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, IV, DİB Yayınları, 7. Baskı, Ankara 1982.
- Molla Hüsrev, Mehmed b. Ferâmurz b. Ali (ö. 885/1480), *Dürrerü'l-hukkâm şerbu Gureri'l-ahkâm* (I-II), Dâru İhyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, (y.y.) tsz.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâburî (ö. 261/874), *el-Câmi'u's-sabîh* (I-V), thk.: M. Fuâd Abdülbâkî, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul tsz.

- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Ali (ö. 303/915), *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, thk.: Fârûk Hammâde, Müessesetü'r-risâle, 2. Baskı, Beyrut 1406.
- Nesâî, *es-Sünen* (I-VIII), Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut tsz.
- Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (I-X), thk.: Hasan Abdülmun'im Çelebi, Müessesetü'r-risâle, I. Baskı, Beyrut 1421/2001.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *el-Mecmû' şerhu'l-mübezzeb* (I-XX), thk.: Mahmûd Matrahî, Dâru'l-fikr, 1. Baskı, Beyrut 1417/1996.
- Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn* (I-XII), thk.: Züheyr eş-Şâvîş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, Şam, Amman, III. Baskı, (y.y.) 1412/1991.
- Rûyânî, Ebü'l-Mehâsin Fahru'l-İslâm Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed et-Taberî (ö. 502/1108), *Babru'l-müzebbeb* (I-XIV), thk.: Tarık Fethi es-Seyyid, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, I. Baskı, (y.y.) 2009.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (ö. 483/1090), *Mebisât* (I-XXXI), Dâru'l-ma'rife, Beyrut tsz.
- Şâfîî, Muhammed b. İdris eş-Şâfîî (ö. 204/820), *el-Ümm* (I-XI), thk.: Rıfat Fevzi Abdülmuttalib, Dâru'l-vefâ, I. Baskı, (y.y.) 1422/2001.
- Şeybanî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen b. Ferkad, (ö. 189/805), *el-Âsâr* (I-II), thk.: Ahmed İsa el-Mu'sarâvî, Darus-Selam, I. Baskı, Kahire 1427/2006.
- Şeybanî, *el-Asl=el-Mebisât* (I-V), thk.: Ebü'l-Vefâ el-Efgânî, Âlemü'l-kütüb, I. Baskı, Beyrut 1410/1990.
- Şeybânî, *el-Asl=el-Mebisât* (Mukaddime+ I-XII), thk. ve dirase: Mehmet Boynukalın, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2012/1433.
- Şeybânî, *el-Hücce alâ ehli'l-Medîne* (I-IV), tashih ve ta'lik: Seyyid Mehdî Hasan el-Kîlânî, Âlemü'l-Kütüb, III. Baskı, Beyrut 1403/1983.
- Şürünbülâlî, Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî el-Vefâî el-Mısırî (ö. 1069/1659), *Hâşiyetü Şürünbülâlî* (I-II), (*Dürerü'l-Hukkâm şerhu Gureri'l-Abkâm* ile birlikte), Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabîyye, (y.y.) tsz.

- Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh bi-İmdâdi'l-fettâh*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, II. Baskı, Beyrut 1424/2004.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *Kitâbü'd-duâ* (I-III), thk.: Muhammed Saîd b. Muhammed Hasan el-Buhârî, Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, I. Baskı, Beyrut 1407/1987.
- Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ensat* (I-X), thk.: Tarık b. İvazullah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Dâru'l-harameyn, Kahire tsz.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısri (ö. 321/933), *Şerhu Ma'âni'l-âsâr* (I-V), thk.: Muhammed Zehrâ en-Neccar, Muhammed Seyyid Câdülhak, Âlemü'l-kütüb, I. Baskı, (y.y.) 1414/1994.
- Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmâil ed-Dûkâtî et-Tahtâvî (ö. 1231/1816), *Hâşiyetü't-Tahtâvî alâ merâkı'l-felâh şerhu Nûri'l-îzâh*, thk.: Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî, Dâru İhyâi'l-kütübî'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1418/1997.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (ö. 279/892), *es-Sünen* (I-X), Ta'lik ve yayına hazırlayan: İzzet Ubeyd ed-Du'âsî, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul tsz.
- Yemenî, Ebü'l-Hüseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr eş-Şâfî (ö. 558/1163), *el-Beyân fî mezhebi'l-imâm eş-Şâfî* (I-XIII), thk.: Kâsım Muhammed en-Nûrî, Dâru'l-Minhâc, I. Baskı, Cidde 1421/2000.
- Yıldırım, Celal, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhi* (I-IV), Uysal Kitabevi, VI. Baskı, Konya 1991.
- Zeyle'î, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf b. Muhammed (ö. 762/1360), *Nasbu'r-râye li ebâdîsi'l-Hidâye*, (I-V), Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, III. Baskı, Beyrut 2010.